

ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΟΥ 17ου ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ

Συμβολή στην έρευνα του ιδιαίτερου προβλήματος
τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων

ΥΠΟ
ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ἀπόρροια τῆς πρώτης οὐσιαστικῆς ἐνασχολήσεώς μας στοῦ Institut Für Neutestamentliche Textforschung τῆς πόλεως Münster, μετὰ τὴν κριτικὴν τοῦ Κειμένου τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀποτελεῖ ἡ ἀνὰ χεῖρας ἐργασία.

Μέσα ἀπὸ τίς σελίδες τῆς, προσπαθήσαμε νὰ προσεγγίσουμε τὸ ιδιαίτερον πρόβλημα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει ἡ παράδοσις τοῦ κειμένου τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων. Δυστυχῶς ὅμως, ἡ μελέτη τοῦ κειμένου καὶ τῶν 28 κεφαλαίων τοῦ προαναφερθέντος βιβλίου δὲν ἦτο δυνατὴ, κυρίως λόγῳ ἐλλείψεως χρόνου. Ἐτσι, ἐπικεντρώσαμε τὴν ἔρευνά μας στὴν παράδοσιν ἑνὸς καὶ μόνο κεφαλαίου, συγκεκριμένα τοῦ 17ου, πιστεύοντας πῶς, τὰ ὅποια, ἀπὸ αὐτὴν, ἐξαγόμενα ἀποτελέσματα μποροῦν νὰ μᾶς ὀδηγήσουν, ἀναλογικῶς, στὴν διατύπωσιν συμπερασμάτων, ἰσχυόντων γιὰ τὴν παράδοσιν ὁλοκλήρου τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων.

Στὸ σημεῖον αὐτό, καὶ ἀφοῦ ζητήσουμε τὴν κατανόησιν τῶν ἀναγνωστῶν γιὰ τίς ὅποιεςδήποτε ἀτέλειες ποὺ παρουσιάζει ἡ ἐργασία, φυσικὸν ἐπακόλουθον τῆς ἐλλείψεως πείρας στὴν ἐπεξεργασίαν καὶ τὴν διατύπωσιν τοιούτου εἴδους θεμάτων, ἐπιθυμοῦμε νὰ ἐκφράσωμε τίς θερμὰς εὐχαριστίας μας πρὸς τὴν καθηγήτρια τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Münster καὶ διευθύντρια τοῦ Institut κ. Barbara Aland, ἐπιλογὴ τῆς ὁποίας ἦτο καὶ τὸ θέμα τῆς παρουσίης μελέτης, τόσο γιὰ τίς πολυτιμὰς συμβουλὰς ἀνω σὲ θέματα κριτικῆς τοῦ κειμένου, ὅσο καὶ γιὰ τὴν πολλαπλὴν βοήθειαν ποὺ μᾶς παρέχει καθ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἐργασίας μας στοῦ Institut. Ἀκόμη, ὀφείλομε νὰ εὐχαριστήσουμε ὄλους τοὺς ἐπιστημονικοὺς συνεργάτες τοῦ Institut γιὰ τίς ποικίλες διευκολύνσεις ποὺ μᾶς παρεῖχαν, καθὼς ἐπίσης καὶ τοὺς κυρίους Π. Βαργάγκα καὶ Ζ. Γαλατούδη γιὰ τὴν βοήθειά τους σὲ τεχνικῆς φύσεως θέματα.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ἡ προσπάθεια ἀποκαταστάσεως τοῦ ἀρχετύπου κειμένου τῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης (σὸ ἐξῆς Κ.Δ.) εἶναι ἐργασία πολὺπλοκος. Ἀπαιτεῖ, ἐκτὸς φυσικὰ ἀπὸ τὴν σύμφωνον πρὸς τὶς ἀρχὲς τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου, ἐνδελεχῆ μελέτην καὶ σύγκρισιν ὄλων τῶν χειρογράφων, τὰ ὅποια διασώζουσιν τὸ κείμενον τῆς Κ.Δ. καὶ τὰ ὅποια ἐκυκλοφόρουν κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες, εἰδικὲς γνώσεις, πείρα, καὶ φυσικὰ, ἀρκετὸ χρόνον.

Σὲ κανένα ὅμως βιβλίον τῆς Καινῆς Διαθήκης δὲν εἶναι τόσο δύσκολος καὶ προβληματικὴ ἡ διαδικασία ἐντοπισμοῦ τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, ὅσο σὸ βιβλίον τῶν Πράξεων. Καὶ τοῦτο διότι, οἱ δύο βασικοὶ τύποι κειμένου, οἱ ὅποιοι μᾶς παραδίδουν τὸ κείμενον τῶν Πράξεων, παρουσιάζουσιν μεταξύ τους πληθώρα παραλλαγῶν. Φτάνει, μάλιστα, σὲ τέτοιο σημεῖο ἡ διαφοροποίησίς τους, ὥστε δικαιολογημένως, πολλοὶ νὰ ὑποστηρίζουν ὅτι ἔχουμε νὰ κάνωμε μὲ δύο τελείως διαφορετικά, μεταξύ τους, κείμενα.

Πρὶν ὅμως εἰσελθῶμεν στὴν οὐσία τοῦ προβλήματος, ἃς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ ἀναφερθῶμεν, ἐν συντομίᾳ, στοὺς τύπους τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ., καθὼς καὶ στὴν χειρόγραφον παράδοσιν τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων.

1. Οἱ τύποι τοῦ κειμένου.

Ἡ κριτικὴ μελέτη τῶν χειρογράφων τῆς Κ.Δ. καὶ ὁ ἐντοπισμὸς τοῦ πλήθους τῶν παραλλαγῶν, ποὺ αὐτὰ παρουσιάζουσιν μεταξύ τους, ὠδήγησε τοὺς ἐρευνητὲς στὴν ταξινόμησιν τῶν χειρογράφων σὲ μεγάλες ὁμάδες, ἀναλόγως τοῦ κειμένου ποὺ παραδίδουν. Ἔτσι, χειρόγραφα τὰ ὅποια παραδίδουν κείμενον μὲ τὶς ἴδιες παραλλαγές, χειρόγραφα δηλαδὴ ποὺ διασώζουσιν ὁμοειδὲς κείμενον, ἀποτελοῦν μία ὁμάδα ἢ ἓναν τύπον κειμένου.

Τὸν δέκατο ὄγδοο αἰῶνα πρώτοι οἱ Johann Albrecht Bengel (1687-1752) καὶ Johann Jakob Griesbach (1745-1812), χώρισαν, σὲ ἐργασίες τους, τὰ χειρόγραφα σὲ τρεῖς μεγάλες ὁμάδες (τὴν Δυτικὴν, τὴν Ἀλεξανδρινὴν καὶ τὴν Κωνσταντινουπολιτικὴν), ἐκ τῶν ὁποίων κάθε μία διασώζει ἢ παραδίδει ἓναν ξεχωριστὸν τύπον κειμένου. Στὸν καθαρισμὸν τῶν διαφορῶν τύπων κειμένου, ἐπέδρασε καταλυτικῶς ἡ δημοσίευσίς τῆς κοινῆς ἐργασίας τῶν Ἄγγλων καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου τοῦ Cambridge, Brooke Foss Wescott (1825-1901) καὶ Fenton John Antony Hort (1828-1892), «The New Testament in Original Greek», (Cambridge 1881), στὴν ὁποίαν

διακρίνουν τέσσερεις τύπους κειμένου. Τὸν οὐδέτερον, τὸν ἀλεξανδρινόν, τὸν δυτικὸν καὶ τὸν βυζαντινόν¹.

Ἄπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν Wescott - Hort μέχρι σήμερα πολλά ἄλλαξαν. Ἡ ἀνακάλυψις νέων χειρογράφων καὶ οἱ νέες κριτικὲς ἐργασίαι, οἱ ὁποῖες εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἐν μέρει διαφοροποίησιν τῆς διακρίσεως τῶν τύπων τοῦ κειμένου². Ἔτσι σήμερα οἱ τύποι κειμένου διακρίνονται ὡς ἀκολούθως:

— Ἀλεξανδρινὸν κείμενο. Ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ κειμένου, ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς μάρτυρες τοὺς μεγαλογράμματους κώδικες Βατικανὸν (V), Σιναιτικὸν (S), τὴν πλειονότητα τῶν πατύρων, ἀρκετὲς περγαμηνὲς τοῦ τετάρτου αἰῶνος, τὴν Σαχιδικὴν (sa) καὶ τὴν Βοχαϊρικὴν (bo) μετάφρασιν, πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸν τόπο ποῦ κυκλοφοροῦσε. Οἱ Wescott καὶ Hort στὴν προαναφερθεῖσαν ἐργασίαν τοὺς ἐχαρκτηρίσαν τὸ κείμενο αὐτὸ ὡς οὐδέτερον διότι, κατὰ τὴν γνώμη τους, δὲν περιέχει καμμιά ἀπὸ τὶς βασικὲς παρεκτροπὲς καὶ παραλλαγές, ποῦ παρουσιάζουν ἄλλοι τύποι κειμένου, πλησιάζοντας κατὰ πολὺ τὸ ἀθηντικὸν κείμενον. Ὡς κύρια χαρακτηριστικὰ τοῦ τύπου αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμε, πρῶτον τὴν συντομίαν καὶ δεῦτερον τὴν αὐ-

1. Γιὰ τὴν ἐργασία αὐτὴ βλέπε καὶ E. von Dobschütz, *Eberhard Nestles' Einführung in das Griechische Testament*, Göttingen 1923⁴. K. & B. Aland, «*Der Text des Neuen Testaments*», *Deutsche Bibelgesellschaft Stuttgart*, 1989². B. M. Metzger, *The text of the New Testament. Its transmission, Corruption and Restoration*, Oxford Univ. Press, N. York - London 1964, σ. 131 κ.ἑξ. Τοῦ αὐτοῦ, *A Textual Commentary on The Greek New Testament*, United Bible Societies, London - N. York 1970, σ. xxvii κ.ἑξ. J. Finegan, *Encountering New Testament Manuscripts. A Working Introduction to Textual Criticism*, S.P.C.K., London 1977, σ. 64- 66.

2. Ἀξίζει σὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ σημειώσουμε ὅτι τὸν τελευταῖο καιρὸ, ὄλο καὶ περισσότερο συζητεῖται σὸ Ἰνστιτούτο γιὰ τὴν ἐρευνα τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ. καὶ κερδίζει ἔδαφος ἢ ἀποψη ποῦ ἀπορρίπτει τὴν ὑπαρξὴ διαφορῶν τύπων κειμένου, ὑποστηρίζοντας ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες δὲν ὑπῆρχαν διάφοροι τύποι κειμένου ἀλλὰ μόνο ἓνα κείμενο, τὸ ἀρχικὸ κείμενο τῆς Κ.Δ., τὸ ὁποῖο, λόγῳ τῆς ἰδιαίτερας μεγάλης διαδόσεώς του, γνώρισε πλῆθος ἐπεμβάσεων καὶ παραλλαγῶν.

Ἡ ἀνωτέρω θέση βασίζεται στὴν διαπίστωση, ὅτι ἀκόμη καὶ οἱ πλέον σημαντικοὶ μεγαλογράμματοι κώδικες, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν τὶς βάσεις τῶν διαφορῶν τύπων κειμένων δὲν συμφωνοῦν μεταξύ τους. Ἔτσι, ὑποστηρίζεται ὅτι δὲν μπορούμε π.χ. νὰ μιλάμε γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ «ἀλεξανδρινοῦ» τύπου κειμένου, τῆ στιγμῆ ποῦ οἱ δύο βασικοὶ κώδικες-μάρτυρες του, οἱ S καὶ B διαφέρουν σὲ πολλὰ σημεῖα καὶ παραδίδουν ἓνα μὴ ὁμοειδὲς κείμενο (χαρακτηριστικὰ σὸ κείμενο τῶν Πράξεων οἱ S καὶ B συμφωνοῦν μεταξύ τους μόνο σὸ 82% τῶν παραλλαγῶν. Βλέπε: K. Aland, *Text und Textwert der Griechischen Handschriften des Neuen Testaments. III Die Apostelgeschichte*, Walter de Gruyter, Berlin N. York 1993). Ἄν καὶ ἡ ἀνωτέρω θέση ἔχει πολλὰ ὑπὲρ αὐτῆς, πιστεύουμε πῶς ἀκόμη εἶναι πολὺ νωρὶς νὰ ἐκφράσωμεν ὅποιαδήποτε ἀποψη, θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ, σχετικῶς μὲ αὐτήν.

στηρότητα καὶ τὴν λιτότητα τοῦ ὕφους. Τέλος, ἀξίζει νὰ σημειώσωμε, ὅτι οἱ πάπυροι P⁶⁶ καὶ P⁷⁵ (τέλη δευτέρου - ἀρχὴς τρίτου αἰῶνος), οἱ ὁποῖοι συγκαταλέγονται στὴν ομάδα αὐτή, ἀποδεικνύουν, ὅτι τὸ κείμενον τοῦ τύπου αὐτοῦ πλησιάζει ἓνα ἀρχέτυπο κείμενο ποῦ χρονικῶς τοποθετεῖται στὶς ἀρχὲς τοῦ δευτέρου μ.Χ. αἰῶνος.

— *Δυτικὸν* κείμενον. Παρὰ τὴν ὀνομασία του, τὴν ὁποία πῆρε ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος ὅτι ἤδη ἀπὸ τὸν δευτερον μ.Χ. αἰῶνα τὸ κείμενο τοῦ τύπου αὐτοῦ ἦταν εὐρέως διαδεδομένο στὴ δύσιν, ὅπου καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο ἀπὸ τὸν Μαρκίωνα, τὸν Τετρολιανόν, τὸν Εἰρηναῖον καὶ τὸν Κυπριανόν, οἱ ρίζες τοῦ τύπου αὐτοῦ θὰ πρέπη νὰ ἀναζητηθοῦν στὸν χώρο τῆς Ἀνατολῆς, ὅπως ἀποδεικνύουν οἱ πάπυροι P³⁸ (περὶ τὸ 300 μ.Χ.) καὶ P⁴⁸ (τέλη τοῦ τρίτου αἰῶνος)³. Σημαντικότεροι μάρτυρες τοῦ δυτικοῦ κειμένου εἶναι ὁ κώδικας Bezae D-Cantabrigiensis, τοῦ πέμπτου μ.Χ. αἰῶνος, ὁ ὁποῖος περιέχει τὰ Εὐαγγέλια καὶ τὶς Πράξεις, ὁ κώδικας D-Claramontanus, τοῦ ἔκτου αἰῶνος ποῦ περιέχει τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Παύλου, ὁ κώδικας Weshingtonianus (W) [μόνο τὸ κείμενο Μκ. 1:1 - 5:30 καὶ Ἰω. 1: 1-5 ἀνήκει στὸν δυτικὸν τύπον(!), τέλη τοῦ τετάρτου - ἀρχὴς τοῦ πέμπτου αἰῶνος], καθὼς καὶ οἱ ἀρχαῖες λατινικὲς καὶ συριακὲς μεταφράσεις. Κύριον χαρακτηριστικὸν τοῦ δυτικοῦ κειμένου εἶναι ἡ ροπή ποῦ παρουσιάζει πρὸς τὶς παραφράσεις. Λέξεις ἀλλάζουν θέσιν, χωρία ἐξομαλύνονται γραμματικῶς, ἐνῶ ὀλόκληρες προτάσεις τροποποιοῦνται ἐλευθέρως. Μὲ τὸ δυτικὸν ὅμως κείμενον θὰ ἀσχοληθῶμεν καὶ ἐν συνεχείᾳ.

— *Καισαρειανὸν* κείμενον. Ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ παπίρου Chester Beatty P⁴⁵, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ κύριος μάρτυρας τοῦ τύπου αὐτοῦ, τὸ καισαρειανὸν κείμενον προέρχεται καὶ αὐτὸ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Ἀντιπροσωπεύεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν P⁴⁵, ἀπὸ τοὺς κώδικες W [γιὰ τὶς ἐπιστολὲς], Θ, Λ, Φ καὶ τὴν γεωργιανὴν μετάφρασιν. Ἡ ἱστορία τοῦ κειμένου αὐτοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο ἄς σημειωθῆ ἔχουν ἐκφρασθεῖ ἀμφιβολίες σχετικῶς μὲ τὸ ἂν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ μόνον τοῦ ξεχωριστοῦ τύπου κειμένου⁴, εἶναι μεγάλη. Ἀρκεῖ μόνον νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ἔφτασε ἕως τὶς περιοχὲς

3. Ἡ καθηγῆτρια κ. Barbara Aland στὴν μελέτη της «Entstehung, Charakter und Herkunft des sog. westlichen Textes - untersucht an der Apostelgeschichte» ἐν *Ephemerides Theologicae Lovanienses* (LXII, 1 1986), 5-65, ὑποστηρίζει ὅτι χώρα προελεύσεως αὐτοῦ τοῦ κειμένου εἶναι ἡ Συρία διότι σὲ κανένα ἄλλο μέρος δὲν βρίσκουμε τόσες ἀνεξάρτητες ἐκδόσεις τοῦ δυτικοῦ τύπου κειμένου ὅσες σὲ αὐτὴ τὴν περιοχὴ.

4. Βλέπε σχετικῶς K. Aland, *The Bible in Modern Scholarship*, ἔκδ. J. Philip Hyatt, Nashville 1965, σ. 336 κ.ἑξ. Τοῦ αὐτοῦ, *Studien zur Überlieferung des Neuen Testaments und seines Textes*, Berlin 1967, σ. 188 κ.ἑξ.

τῆς Ἀρμενίας καὶ τῆς Γεωργίας, ἐπηρεάζοντας τὴν γεωργιανὴν μετάφρασιν τῆς Κ.Δ. Ἐνδιάμεσοι σταθμοὶ αὐτῆς τῆς μεγάλης διαδρομῆς ὑπῆρξαν ἡ Καισάρεια, ὅπου τὸ ἔφερε ὁ Ὠριγένης καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ὅπου ἐχρησιμοποιήθη ἀπὸ τὸν Κύριλλον καὶ τὴν μεγάλην ἀρμενικὴν παροικίαν τῆς πόλεως, μέσω τῆς ὁποίας μετεφέρθη στὶς περιοχὰς τῆς Κασπίας Θαλάσσης. Ἰδιαιτέρον χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ τοῦ τύπου, εἶναι ἡ μῆξις στοιχείων τοῦ δυτικοῦ καὶ τοῦ ἀλεξανδρινοῦ τύπου⁵.

— *Βυζαντινὸν κείμενον*⁶. Τὸ κείμενον τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι προῖον τῆς ἀναθεωρήσεως ποὺ ἔκανε στὸ κείμενον τῆς Κ.Δ., ἐπὶ τῇ βάσει παλαιῶν χειρογράφων ποὺ εἶχε στὴν διάθεσίν του, ὁ μετέπειτα μάρτυς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, Λουκιανὸς († 312 μ.Χ.). Ἀργότερα τὸ κείμενον αὐτὸ μετεφέρθη, μᾶλλον ἀπὸ τὸν Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον ἀπὸ τὴν Ἀντιόχειαν στὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διεδόθη σὲ ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν. Σημαντικώτερος μάρτυς τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι ὁ Ἀλεξανδρινὸς κώδικας (A), ἐνῶ ὑποστηρίζεται ἀπὸ ἀρκετὰ μεταγενέστερα μεγαλογράμματα χειρόγραφα καὶ πλῆθος μικρογραμμάτων. Κύρια χαρακτηριστικὰ του εἶναι ἡ σαφήνεια, ἡ πληρότης, ἡ ἔξομάλυνσις τῆς γλώσσης καὶ κυρίως ὁ συνδυασμὸς, ἡ ἑναρμόνισις καὶ ἡ ἐκ νέου ἀπόδοσις χωρίων ποὺ μέχρι τότε διίσταντο μεταξύ τους. Τὸ βυζαντινὸν κείμενον μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Πόλεως μετεφέρθη ἀπὸ λογίους στὴν Δύσιν, ὅπου καὶ ἐτυπώθη (Textus Receptus).

2. Ἡ χειρόγραφος παράδοσις τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων.

Τὰ χειρόγραφα τὰ ὁποῖα μας παραδίδουν ὁλόκληρο τὸ κείμενον τῶν Πράξεων, ἢ διασώζουν ὠρισμένα μόνο ἀποσπάσματά του εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

A. Πάπυροι⁷.

P⁸ (Βερολίνο, Staatliche Museen, Nr. 8683), τετάρτου αἰῶνος, [Πράξ. 4:31-37' 5:2-9' 6:1-6.8-5.] ἀλεξανδρινὸν κείμενον.

5. Γιὰ πληροφορίες σχετικὰς μετὰ τὶς ἔρευνες γύρω ἀπὸ τὸ Καισαρειανὸν κείμενον βλέπε: B. Metzger, «The Caesarean Text of the Gospels» ἐν *Journal of Biblical Literature*, LXIV (1945), 457-489. Τοῦ αὐτοῦ, *Chapters in the History of New Testament Textual Criticism*, Leiden and Grand Rapids 1963, σ. 42-72.

6. Τὸ κείμενον τοῦ τύπου αὐτοῦ ἔχει ὀνομασθεῖ ἀκόμη καὶ Συριακὸν (Wescott-Hort), Κοινὸν (Von Soden), Ἐκκλησιαστικὸν (Lake, Καραβιδόπουλος), Ἀντιοχειανὸν (Ropes).

7. Ἐν παρενθέσει δίδομε ὠρισμένας πληροφορίας σχετικὰς μετὰ τοὺς παπύρους, ὅπως τὴν πόλιν ὅπου εὕρισκονται κ.ά., ἐνῶ μέσα στὶς ἀγγύλες παραθέτομε τὰ χωρία τῶν Πράξεων, τὰ ὁποῖα αὐτοὶ διασώζουν.

- P²⁹ (Ὁξφόρδη, Bodleian Library, P. Oxy. 1597), τρίτου αἰῶνος, [Πράξ. 26:7-8.20], δυτικὸ κείμενο.
- P³³⁺⁵⁸ (Βιέννη, Österreichische National Bibliothek, P. Vindob. G. 17973, 26133, 35831, 38783), ἔκτου αἰῶνος. [Πράξ. 7:6-10.13-18, 15:21-24.26-32, 25:22-24.27-31], ἀλεξανδρινὸ κείμενο.
- P³⁸ (Μίτσιγκαν, University of Michigan, Inv. Nr. 1571), γύρω στὸ 300 μ.Χ., [Πράξ. 18:27-19:6.12-16], δυτικὸ κείμενο.
- P⁴¹ (Βιέννη, Österreichische Nationalbibliothek, P. Vindob. K. 7377, 7369, 7426, 7541-48, 7731, 7912, 7914), ὀγδόου αἰῶνος, δίγλωσσοσ, [Πράξ. 17:28-18:2.17—18.22-25.27· 19:1-4.6-8.13-16.18-19· 20:9-13.15-16.22-24.26-38· 21:1-3.4.26-27· 22:11-14.16-17 στὰ ἑλληνικά. 17:30-18:2.25.27-28· 19:2-8.15.17-19· 20:11-16.24-28· 20:36-21:3· 22:12-14.16-17 στὰ κοπτικά], ἀλεξανδρινὸ κείμενο.
- P⁴⁵ (Δουβλίνο, P. Chester Beatty I· Βιέννη, Öster. Nationalbibliothek, P. Vindob. G. 31974), τρίτου αἰῶνος, [Πράξ. 4:27-17:17] ἀλεξανδρινὸ ἢ καισαρειανὸ κείμενο.
- P⁴⁸ (Φλωρεντία, Bibliotheka Laurenziana P.S.I. 1165), τρίτου αἰῶνος, [Πράξ. 23:11-17.23-29], δυτικὸ κείμενο.
- P⁵⁰ (New Haven, Yale Univ. Library P. Yale 1543), τετάρτου-πέμπτου αἰῶνος, [Πράξ. 8:26-32· 10:26-31], ἀλεξανδρινὸ κείμενο.
- P⁵³ (Μίτσιγκαν, University of Michigan, Inv. Nr. 6652), τρίτου αἰῶνος, [Πράξ. 9:33-10:1], ἀλεξανδρινὸ κείμενο.
- P⁵⁶ (Βιέννη, Österr. Nationalbibliothek, P. Vindob. G. 19918), πέμπτου-ἔκτου αἰῶνος, [Πράξ. 1:1.4-5.7.10-11], ἀλεξανδρινὸ κείμενο.
- P⁵⁷ (Βιέννη, Österr. Nationalbibliothek, P. Vindob. G. 26020), τετάρτου-πέμπτου αἰῶνος, [Πράξ. 4:36-5:2.8-10], ἀλεξανδρινὸ κείμενο.
- P⁷⁴ (Cologne - Γενεύη, Bibliotheka Bormeriana, P. Bodmer XVII), ἑβδόμου αἰῶνος, [Πράξ. 1:2-28:31], ἀλεξανδρινὸ κείμενο.
- P⁹¹ (North Ryde-Australia, Macquarie Univ., inv. 360 καὶ Μιλάνο Istituto di Papirologia, P. Mil. Vogl. Inv. 1224), τρίτου αἰῶνος, [2:30-37· 2:46-3:2] ἀλεξανδρινὸ κείμενο.

B. Μεγαλογράμματοι κώδικες.

- S 01 Σιναϊτικός, (Λονδίνο, British Libr. Add. 43725), τετάρτου αἰῶνος, ἀλεξανδρινὸ κείμενο.
- A 02 Ἀλεξανδρινός (Λονδίνο, Brit. Libr. Royal 1 D.), πέμπτου αἰῶνος, ἀλεξανδρινὸ κείμενο.
- B 03 Βατικανός, (Ρώμη, Bibl. Vatican Gr. 1209), τετάρτου αἰῶνος, ἀλεξανδρινὸ κείμενο.

- C 04 Ἐφραΐμ, (Παρίσι, Bibl. Nat., Gr. 9), πέμπτου αἰῶνος, ἀλεξανδρινὸν κείμενο.
- D 05 Βέζα Cantabrigiensis, (Cambridge, Uni. Libr. Nr. II 41), πέμπτου αἰῶνος, δίγλωσσος (ἐλληνικὰ λατινικά), δυτικὸν κείμενο.
- E 08 Laudianus, (Ὁξφόρδη, Bodl. Libr. Laud. Gr. 35), ἕκτου αἰῶνος, δίγλωσσος (ἐλληνικὰ, λατινικά), δυτικὸν κείμενο.
- H 014 Mutinensis, (Μόντενα, Bibl. Estens. G. 196) ἐνάτου αἰῶνος, βυζαντινὸν κείμενο.
- K 018 Mosquensis, (Μόσχα, Hist. Mus. V. 93), ἐνάτου αἰῶνος, βυζαντινὸν κείμενο.
- L 019 Angelicus, (Ρώμη, Bibl. Angelica 39) ἐνάτου αἰῶνος, βυζαντινὸν κείμενο.
- P 025 Porfirianus (Λένινγκραντ, Δημόσια Βιβλ. Gr. 225), ἐνάτου αἰῶνος, βυζαντινὸν κείμενο.
- Ψ 044 Athous Laurensis, (Ἄθω-Λαύρα), ὀγδόου αἰῶνος, ἀλεξανδρινὸν κείμενο.
- 048 (Ρώμη, Bibl. Vatic. Gr. 2061) πέμπτου αἰῶνος, ἀλεξανδρινὸν κείμενο.
- 049 (Ἄθω-Λαύρα), ἐνάτου αἰῶνος, βυζαντινὸν κείμενο.
- 056 (Παρίσι, Bibl. Nat. Coislin Gr. 26), δεκάτου αἰῶνος, βυζαντινὸν κείμενο.
- 0142 (Μόναχο, Bayer. Staatsbibl. Gr. 375), δεκάτου αἰῶνος, βυζαντινὸν κείμενο.

Πολὺ μικρὰ ἀποσπάσματα τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων μᾶς διασώζουσι οἱ μεγαλογράμματοι: 057 (IV/V), 066 (VI), 076 (V/VI), 077 (V), 093 (VI), 095 (VIII), 096 (VI), 097 (VII), 0120 (IX), 0140 (X), 0165 (V), 0175 (V), 0189 (II/III), 0236 (V), 0244 (V), 0294 (VI/VII)⁸.

Γ. Μικρογράμματοι κώδικες.

Οἱ μικρογράμματοι κώδικες, οἱ ὁποῖοι διασώζουσι τὸ κείμενον τῶν Πράξεων εἶναι πάρα πολλοί. Γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν θὰ ἀρκεσθῶμεν στὴν ἀπλὴ ἀναφορὰ τῶν σημαντικότερων ἐξ' αὐτῶν, τοῦ αἰῶνος στὸν ὁποῖον ὁ καθένας χρονολογεῖται, καθὼς καὶ τὴν κατηγορία (ἐντὸς παρενθέσεως) στὴν ὁποία ἀνήκει⁹.

8. Σὲ παρένθεση ὁ αἰώνας ποῦ ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς κώδικες τοποθετεῖται χρονικῶς.

9. Γιὰ τὶς διάφορες κατηγορίες τῶν χειρογράφων καὶ τὴν σημασία ποῦ κάθε μία ἀπὸ αὐτὲς ἔχει βλέπε: K. & B. Aland, *Der Text des Neuen Testaments*, Stuttgart 1989², σ. 346-347. Ἀκόμη γιὰ περισσότερες πληροφορίες γύρω ἀπὸ τοὺς μικρογράμματος κώδικες ποῦ διασώζουσι τὸ κείμενο τῶν Πράξεων βλέπε: K. Aland, «Text und

IX αἰῶνος: 33 (I), 2464 (II).

IX/X αἰῶνος: 1424 (V), 1841 (V).

X αἰῶνος: 1739 (II), 1891 (II), 307 (III), 1582 (III), 1845 (III), 1875 (III), 1874 (V).

XI αἰῶνος: 1175 (I), 81 (II), 945 (II), 181 (III), 323 (III), 424 (III), 431 (III), 436 (III), 623 (III), 1243 (III), 1505 (III), 1838 (III), 2298 (III), 2344 (III), 103 (V), 104 (V), 398 (V), 451 (V), 459 (V), 1448 (V), 1846 (V), 1854 (V).

XI/XII αἰῶνος: 1735 (III), 256 (V).

XII αἰῶνος: 36 (II), 88 (II), 610 (II), 94 (III), 180 (III), 326 (III), 1611 (III), 1718 (III), 2412 (III), 1 (V), 330 (V), 378 (V), 911 (V), 917 (V), 1241 (V), 330 (V), 378 (V), 911 (V), 917 (V), 1241 (V), 1319 (V), 1359 (V), 2127 (V), 2541 (V).

XII/XIII αἰῶνος: 1573 (V).

XIII αἰῶνος: 5 (III), 441 (III), 614 (III), 915 (III), 1563 (III), 1642 (III), 1852 (III), 2718 (III), 6 (V), 206 (V), 218 (V), 263 (V), 365 (V), 1251 (V), 1292 (V), 1398 (V), 2374 (V), 2400 (V), 2492 (V), 2516 (V).

XIV αἰῶνος: 1409 (II), 429 (III), 453 (III), 621 (III), 629 (III), 630 (III), 1678 (III), 1842 (III), 2005 (III), 2200 (III), 189 (V), 209 (V), 254 (V), 1067 (V), 1523 (V), 1524 (V), 18779 (V).

XIV/XV αἰῶνος: 2495 (III).

XV αἰῶνος: 322 (III), 1751 (III), 69 (V), 205 (V), 467 (V), 642 (V), 886 (V), 2523 (V), 2652 (V).

XVI αἰῶνος: 522 (III), 918 (III), 1704 (III), 1884 (III), 61 (V).

XVI/XVII αἰῶνος: 2544 (V).

3. Τὸ ἰδιαίτερο πρόβλημα τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων.

Τὸ κείμενο τῶν Πράξεων, ὅπως αὐτὸ διεσώθη μέσα ἀπὸ τὰ χειρογράφα, ποὺ μόλις ἀνωτέρω εἶδαμε, παρουσιάζει γιὰ τοὺς ἐνασχολουμένους μὲ τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου ἐρευνητὲς ἓνα ἰδιαίτερος δυσεπίλυτον πρόβλημα. Συγκεκριμένως, παρουσιάζονται οὐσιαστικὲς καὶ ἀνεξήγητες, πολλὰς φορές, διαφοροποιήσεις μεταξὺ τοῦ κειμένου ποὺ παραδίδει ὁ λεγόμενος «ἀλεξανδρινὸς» τύπος κειμένου (ἀλεξανδρινὸν κείμενο τῶν Πράξεων), μὲ βασικοὺς μάρτυρες τοὺς κώδικες Βατικανὸν (V), Σιναϊτικὸν (S), Ἀλεξανδρινὸν (A), Ἐφραϊμ (E), καὶ

Textwert der Griechischen Handschriften des Neuen Testaments. III Die Apostelgeschichte», ἐν *Arbeiten zur Neutestamentlichen Textforschung*, Band 20, Walter de Gruyter Berlin, N. York 1993, 3-21, ὅπου ὑπάρχει καὶ πλήρης κατάλογος αὐτῶν.

τοὺς παπύρους P⁴⁵ P⁷⁴, καὶ τοῦ κειμένου ποὺ παραδίδει ὁ «δυτικὸς» τύπος κειμένου (δυτικὸν κείμενον τῶν Πράξεων), ὁ ὁποῖος ἐκπροσωπεῖται κυρίως ἀπὸ τὸν κώδικα Βέζα (D Cantabrigiensis), τὶς ἀρχαῖες λατινικὲς μεταφράσεις, τοὺς παπύρους P³⁸ P⁴¹ P⁴⁸, καθὼς καὶ τὶς σημειώσεις ποὺ ὑπάρχουν στὸ περιθώριον τῆς Ἑρακλειανῆς μεταφράσεως.

Ἄρκει μιὰ ἀπλή σύγκρισις τῶν δύο προαναφερθέντων τύπων κειμένου γιὰ νὰ διαπιστωθῇ, ὅτι ὁ «δυτικὸς» τύπος, ἐν σχέσει πρὸς τὸν «ἀλεξανδρινὸν» τύπον, παραδίδει κείμενο κατὰ 10% μεγαλύτερο σὲ ἔκταση¹⁰, ἐνῶ παρουσιάζει πληθώρα παραφράσεων, γλωσσικῶν ἐξομαλύνσεων καὶ διευκρινιστικῶν ἐπεξηγήσεων.

Γιὰ νὰ γίνουν πλήρως κατανοητὰ τὰ ὅσα ἀνωτέρω ἀναφέρομε, σχετικῶς μὲ τὶς παραλλαγές ποὺ παρατηροῦνται μεταξὺ τοῦ ἀλεξανδρινοῦ κειμένου τῶν Πράξεων καὶ τοῦ ἀντίστοιχου δυτικοῦ, ἄς μᾶς ἐπιτραπῇ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ παράθεσις ὠρισμένων χαρακτηριστικῶν χωρίων.

3:1-5

txt

D

Πέτρος δὲ καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερόν ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐνάτην. καὶ τὶς ἀνὴρ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ ὑπάρχων ἐβαστάζετο, ὃν ἐτίθουν καθ' ἡμέραν πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ τὴν λεγομένην Ὠραῖν τοῦ αἰτεῖν ἐλεημοσύνην παρὰ τῶν εἰσπορευομένων εἰς τὸ ἱερόν·

Ἐν δε ταῖς ἡμεραῖς ταυταῖς Πέτρος καὶ Ἰωαννης ανεβαινον εἰς το ἱερον το δειλεινον ἐπὶ τὴν ὠρα ἐνατῆ τῆσ προσευχῆσ καὶ ἰδου τισ ἀνηρ χωλοσ ἐκ κοιλιασ μητροσ αὐτου ἐβασταζετο ον ἐτιθουν καθ ἡμεραν πρὸς τὴν θυραν του ἱεροῦ τὴν λεγομενην ὠραιαν του αἰτειν ἐλεημοσυνη παρ αὐτων

10. B. M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, United Bible Societies, London-New York 1975, σ. 260, παρ. 3, πρβλ. καὶ F. G. Kenyon, «The Western Text in the Gospels and Acts», ἐν *Proceeding of the British Academy*, τ. xxiv, London 1939, σ. 26. R. Pesch, «Die Apostelgeschichte», teilband 1 (Apg. 1-12), ἐν *Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament*, σ. 53. F. Mussner, «Apostelgeschichte», ἐν *Die Neue Echter Bibel*, Echter Verlag, Würzburg 1984, σ. 12.

ὅς ἰδὼν Πέτρον καὶ Ἰωάννην μέλλοντας εἰσιέναι εἰς τὸ ἱερὸν ἠρώτα ἐλεημοσύνην λαβεῖν. ἀτενίσας δὲ Πέτρος εἰς αὐτὸν σὺν τῷ Ἰωάννῃ εἶπεν· βλέψον εἰς ἡμᾶς. ὁ δὲ ἐπέιχεν αὐτοῖς προσδοκῶν τι παρ' αὐτῶν λαβεῖν.

εισπορευομενων αυτων εις το ιερον ουτοσ ατενισασ τοις οφθαλμοις αυτου και ιδων Πετρον και Ιωαννην μελλοντασ εισιεναι εις το ιερον ηρωτα αυτουσ ελεημοσυνην Εμβλεψασ δε ο Πετροσ εισ αυτον συν Ιωαννη και ειπεν ατενεισον εισ ημασ ο δε ατενεισασ αυτοισ προσδοκων τι λαβειν παρ αυτων¹¹.

3:17 txt

D

Καὶ νῦν, ἀδελφοί, οἶδα ὅτι κατὰ ἀγνοίαν ἐπράξατε κατὰ ἀγνοίαν ἐπράξατε ὥσπερ καὶ οἱ ἀρχοντες ὑμῶν.

και νυν ανδρεσ αδελφοι επισταμεθα οτι υμεισ μεν κατα αγνοιαν επραξατε πονηρον ωσπερ και οι αρχοντες υμων.

4:1-2 txt

D

Λαλούντων δὲ πρὸς τὸν λαὸν ἐπέστησαν αὐτοῖς οἱ ἱεροῖς καὶ ὁ στρατηγὸς τοῦ ἱεροῦ καὶ οἱ Σαδδουκαῖοι, διαπονούμενοι διὰ τὸ διδάσκειν αὐτοὺς τὸν λαὸν καὶ καταγγέλλειν ἐν τῷ Ἰησοῦ τὴν ἀνάστασιν τῶν νεκρῶν.

Λαλουντων δε προς τον λαον τα ρηματα ταυτα επεστησαν οι ιερεις και οι Σαδδουκαιοι και απονομενοι δια το διδασκειν αυτους τον λαον και αναγγελειν τον ιησ εν τη αναστασει των νεκρων.

11. Στην πρώτη στήλη (txt) παραθέτουμε τὸ κείμενο τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως *Novum Testamentum Graece* (ed. xxvi) τῶν Nestle-Aland, ἢ ὅποια σαφῶς προτιμᾷ τὸ «ἀλεξανδρινὸ» κείμενο, ἐνῶ στὴν δευτέρη στήλη (D) παραθέτουμε τὸ κείμενο τοῦ βασικοῦ κώδικος, ποῦ ἀντιπροσωπεύει τὸ «δυτικὸ» κείμενο, *Bezae Cantabrigiensis*, ὅπως αὐτὸς ἔχει ἐκδοθεῖ ἀπὸ τὸν Frederik H. Scrivener (*Bezae Codex Cantabrigiensis, edited with Critical Introduction, Annotations and Facimiles*, The Pirwirck Press, Pittsburg, Pennsylvania 1978).

4:18

txt

D

Καὶ καλέσαντες αὐτοὺς παρήγγειλαν τὸ καθόλου μὴ φθέγγεσθαι μηδὲ διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ...

συγκατατιθεμένων δε αὐτῶν τῆ γνώμῃ φωνησάντες αὐτοὺς παρήγγειλαντο κατὰ τὸ μὴ φθεγγεσθαι μηδε διδάσκειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ ἰησ.

4:24

txt

D

οἱ δὲ ἀκούσαντες ὁμοθυμαδὸν ἤρξαν φωνῆν πρὸς τὸν θεὸν καὶ εἶπαν...

οἱ δε ακουσαντες και επιγοντες την του Θεου ενεργεια ὁμοθυμαδὸν ἤρξαν φωνῆν πρὸς τὸν Θεὸν και ειπαν

11:2

txt

D

Ὅτε δὲ ἀνέβη Πέτρος, εἰς Ἱερουσαλὴμ διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν οἱ ἐκ περιτομῆς λέγοντες...

Ὁ μὲν οὖν Πέτρος δια ἰκανοῦ χρόνου ἠθελῆσαι πορευθῆναι εἰς ἱεροσόλυμα και προσφωνησάτους ἀδελφοὺς και ἐπιστηριξάσ αὐτοὺς πολὺν λόγον ποιοῦ μὲνος δια τῶν χωρῶν διδασκῶν αὐτοὺς οὐ και κατηντησεν αὐτοῖς και ἀπηγγίλεν αὐτοῖς τὴν χάριν τοῦ θῦ οἱ δε ἐκ περιτομῆς ἀδελφοὶ διεκρίνοντο πρὸς αὐτὸν λεγόντες οὐτι...

Παραλείποντες πλῆθος ἄλλων χωρίων (4,31 32. 5,12 15 18 38 39. 6,10. 8,36- 37. 10,25. 11,25 26 28. 12,1 3 10. 14,2 7.16,39), θὰ παραθέσωμεν, ὡς τελευταῖον παράδειγμα τὸ χωρίον 15,28-29, ὅπου παραδίδεται ἡ σημαντικωτάτη γιὰ τὴν πορεία τῆς Ἐκκλησίας ἀπόφασις τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου (49 μ.Χ.), ἡ ὁποία, ἂν καὶ ἦτο ἓνα συγκεκριμένον κείμενον, οἱ δύο τύποι κειμένων τὴν παραδίδουν μὲ παραλλαγές. Συγκεκριμένως, τὰ δύο κείμενα ἔχουν ὡς ἐξῆς:

txt

D

ἔδοξεν γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ
καὶ ἡμῖν μηδὲν πλέον ἐπιτιθεσθαι
ὑμῖν βάρος πλὴν τούτων τῶν ἐπά-
ναγκες, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων
καὶ αἵματος καὶ πνικτῶν καὶ πορ-
νείας, ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυ-
τοὺς εὖ πράττετε. Ἐρωσθε.

εδοξεν γαρ το αγιω πνευματι και
ημειν μηδεν πλειον επιτιθεσθαι
ημειν βαρος πλην τούτων επα-
ναγκεσ απεχεσθαι ειδωλοθυτων
και αιματος και προνιασ και οσα
μη θελετε εαυτοις γεινεσθαι ετε-
ρω μη ποιειν αφ ων διατηρουν-
τεσ εαυτουσ ευ πραξατε φερομε-
νοι εν τω αγιω πνευματι ερω-
σθε.

Ἐκτὸς ἀπὸ τῆς παραλλαγῆς, ὡσὰν κι' αὐτὲς ποὺ μόλις ἀνωτέρω εἶδαμε, μεταξύ τῶν δύο τύπων κειμένου, παρατηροῦνται καὶ ἄλλες παραλλαγές, οἱ ὁποῖες εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἰδιαιτέρων θεολογικῶν τάσεων τοῦ γραφέως τοῦ κώδικος D. Π.χ., ἡ ἰδιαίτερα προτίμησις ποὺ δείχνει στοὺς Χριστολογικοὺς τίτλους (π.χ. 1:21, txt: ὁ κύριος Ἰησοῦς. D: ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός· 2:38, txt: ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ. D: ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ· 6:7, txt: ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, D: ὁ λόγος τοῦ κυρίου· 13:33, txt: ...ἀναστήσας Ἰησοῦν. D: ἀναστήσας τὸν κύριον Ἰησοῦν Χριστόν), ὁ ἔντονος ἀντιουδαϊκὸς (3:13· 13:28· 13:45· 18:12), οἰκουμενικὸς (2:17. 47) καὶ ἐκκλησιολογικὸς (4:32· 11:27) τόνος εἶναι ἐμφανεῖς στὸ κείμενο τοῦ συγκεκριμένου κώδικος καὶ τὸ διαφοροποιοῦν αἰσθητὰ ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο «ἀλεξανδρινό»¹².

Ὅπως ἦταν φυσικό, ἡ ὑπαρξίς δύο τόσο διαφορετικῶν τύπων κειμένου ἀπετέλεσεν, ἤδη ἀπὸ τὸν δέκατον ὄγδοο αἰῶνα, ἀντικείμενον ἔντονον προβληματισμοῦ τῶν ἐρευνητῶν, οἱ ὁποῖοι, στὴν προσπάθειά τους νὰ προσδιορίσουν ποῖος ἀπὸ τοὺς δύο τύπους παραδίδει τὸ αὐθεντικὸν κείμενον τῶν Πράξεων ἢ, τουλάχιστον ποῖος εὐρίσκεται ἐγγύτερα εἰς αὐτὸ χρονικῶς, διετύπωσαν κατὰ καιροὺς, ποικίλες θεωρίες καταλήγοντας ἄλλοτε σὲ κοινὰ καὶ ἄλλοτε σὲ ἀλληλοσυγκρουόμενα συμπεράσματα, ὅπως καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ εἶδωμεν.

12. Γιὰ τῆς ἰδιαίτερες θεολογικῆς τάσεις τοῦ κώδικος Bezae βλέπε: E. J. Epp, *The theological Tendency of Codex Bezae Cantabrigiensis in Acts*, Cambridge 1966. Πρβλ καὶ H. Conzelmann, *Die Apostelgeschichte*, Tübingen 1972, σ. 3.

4. Ἡ ἔρευνα τοῦ προβλήματος καὶ οἱ προτεινόμενες λύσεις.

Ἡ πρώτη προσπάθεια προσεγγίσεως τοῦ προβλήματος τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων καὶ ἐρμηνείας τῆς ὑπάρξεως καὶ παραδόσεως δύο τόσο διαφορετικῶν κειμένων ἔγινε ἤδη τὸν δέκατο ἔβδομο αἰῶνα ἀπὸ τὸν Jean Leclerc, ὁ ὁποῖος ὑπέθεσε ὅτι ἡ ἔκδοσις καὶ τῶν δύο τύπων ἐπραγματοποιήθη ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα¹³. Ἡ ἀποφίσις αὐτῆ εὔρεν ἀρκετοὺς ὑποστηρικτάς, στοὺς μοντέρνους πλέον καιροὺς, ὅπως τὸν J.B. Lightfoot¹⁴, ἐνῶ ἐπανεδιευτώθη καὶ πήρε τὴν τελικὴν της μορφή ἀπὸ τὸν γερμανὸν καθηγητὴ Friedrich Blass¹⁵.

Συμφώνως πρὸς τὸν Blass καὶ οἱ δύο τύποι κειμένου προέρχονται ἀπὸ τὸν Λουκᾶ, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τῇ βάσει χειρογράφων ποὺ εἶχε στὴν διάθεσίν του, συνέγραψεν τὴν ἱστορία τῆς πρώτης Ἐκκλησίας. Σὲ αὐτὸ τὸ ἀρχικὸν κείμενον, ἀργότερα ἐπενέβη ὁ ἴδιος (ὁ Λουκᾶς), τροποποιώντας τὸ ὕφος καὶ ἀλλάζοντας, ἐν μέρει τὸ περιεχόμενον, θέλοντας νὰ ἀποστείλῃ μία βελτιωμένην ἔκδοσιν τῆς ἱστορίας, ποὺ εἶχε συγγράψῃ στὸν φίλον του, τὸν Θεόφιλον. Διετηρήθησαν ὁμως καὶ οἱ δύο μορφῆς τοῦ κειμένου. Ἡ ἀρχικὴ του μορφή εἶναι αὐτῆ ποὺ παραδίδει τὸ δυτικὸν κείμενον καὶ διεφυλάχθη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ἐνῶ τὸ δεύτερον, τὸ ὁποῖο ἐλευθέρως ἐτροποποίησε ὁ ἴδιος ὁ Λουκᾶς, εἶναι τὸ ἀλεξανδρινὸν κείμενον.

Τὴν εὐλογοφανῆ αὐτῆ θεωρίαν τὴν ὑπεστήριξαν ἀρκετοὶ ἐρευνητὲς μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Theodor Zahn¹⁶, ὁ Eberhard Nestle¹⁷, ὁ J.M. Wilson¹⁸ καὶ ὁ A.J. Wensinck¹⁹.

13. J. Leclerc, «Sentiments de quelques théologiens de Hollande», 1985, Ep. xvii, σ. 451. Γιὰ τὶς ἐκδόσεις τῆς ἐποχῆς αὐτῆς βλ. H. Emonds, *Zweite Auflage im Altertum. Kulturgeschichtliche Studien zur Überlieferung der antiken Literatur*, Leipzig 1941.

14. J. B. Lightfoot, *On a Fresh Revision of the English New Testament*, London 1871, σ. 29 καὶ 1891³, σ. 32.

15. F. Blass, *Acta Apostolorum sive Lucae ad Theophilum liber alter: Editio philologica apparatu critico, commentario perpetuo, indice verborum illustrata*, Göttingem: Vandenhoeck & Ruprecht 1985, σ. 30-32.

16. T. Zahn, *Introduction to the New Testament*, ἀγγλ. μετ., Edinburg 1909, σ. 8 κ.ἐξ. Τοῦ αὐτοῦ, «Die Urausgabe der Apostelgeschichte des Lukas» ἐν *Forschung zur Geschichte des Neutestamentlichen Kanons und der altkirchlichen Literatur*, τ. IX, Leipzig 1916.

17. E. Nestle, *Philologica Sacra*, Berlin 1896.

18. J. M. Wilson, *The Acts of the Apostles, translated from the Codex Bezae, with an Introduction on its Lucan Origin and Importance*, London 1923.

19. A. J. Wensinck, «The Semitisms of Codex Bezae and their Relation to the

Ἐπῆρξαν ὁμως καὶ οἱ ἐρευνητὲς ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι δὲν τὴν ἀπεδέχθησαν, θέτοντας δύο βασικὰ ἐρωτήματα. Πρῶτον, γιὰ ποιὸ λόγὸ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς ἐπενέβη μὲ τέτοιο καταλυτικὸ τρόπο στὸ δικό του κείμενο, δίνοντάς του μιὰ τελειῶς διαφορετικὴ μορφή; Καὶ δεύτερον, γιὰτί ὁ Λουκᾶς, στὴν δευτέρη ἐκδόσιν του, πολλὰ ἱστορικὰ γεγονότα τὰ τροποποίησε ἢ τὰ παρέλειψε (π.χ. βάσει ποιῶν κριτηρίων ἐτροποποίησε τὶς διατάξεις τῆς Ἀποστολικῆς Συνόδου ἢ τὴν ὁμιλίαν τοῦ Φῆστου πρὸς τὸν Ἀγρίππαν ποὺ ἀφοροῦσε τὴν ἐνοχὴν τοῦ Παύλου)²⁰;

Ὀλίγον μετὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Blass ὁ ἰρλανδοὺς George Salmon κατέθεσε τὴν δικήν του ἐναλλακτικὴν λύσιν στὸ πρόβλημα. Ὁ Salmon ὑπέθεσε, ὅτι ὁ Λουκᾶς, μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ Παύλου παρέμεινε στὴν Ρώμη ὅπου καὶ ἔδωσε νὰ διαβαστοῦν κάποια ἀποσπάσματα τῆς ἐργασίας του. Τὰ ἀποσπάσματα αὐτὰ διεφυλάχθησαν καὶ μαζὶ μὲ ἐρμηνευτικὰς προφορικὰς διευκρινήσεις ποὺ ἀργότερα ἔκανε ὁ ἴδιος ὁ Λουκᾶς, ἀπετέλεσαν τὸ δυτικὸν κείμενον τῶν Πράξεων²¹. Ὁ B. Metzger κρίνοντας τὴν ἄποψιν αὐτὴν δέχεται ὅτι, πράγματι, ἦταν σύνηθες φαινόμενο στὴν ἀρχαιότητα οἱ συγγραφεῖς νὰ δίνουν στὴν δημοσιότητα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ἔργα τους. Δυσκολεῦεται ὁμως νὰ ἐξηγηθῇ τοὺς λόγους, γιὰ τοὺς ὁποίους διασώθησαν τὰ προφορικὰ σχόλια τοῦ Λουκᾶ καὶ μάλιστα σὲ γραπτὴν μορφήν²².

Προτοῦ ἀκόμη τελειώσει ὁ δέκατος ἔνατος αἰῶνας ἄλλη μιὰ θεωρία εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος. Ἦταν αὐτὴ τῶν Weskott καὶ Hort, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν τὸ δυτικὸν κείμενον τοῦ κώδικος Bezae, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων χειρογράφων ποὺ συμφωνοῦν μαζὶ του, ἀποτελεῖ μίαν παράφρασιν τοῦ ἀρχικοῦ κείμενου, ἢ ὁποία ἔλαβεν χώραν κατὰ τὸν δεύτερον αἰῶνα μ.Χ. Ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν πολλοὶ γραφεῖς ἐπενέβησαν ἐλευθέρως στὸ κείμενον τῆς Κ.Δ. (ποὺ δὲν ἀντιμετωπιζέτο ἀκόμη ὡς Θεία Γραφή), παραφράζοντάς το ἢ προσθέτοντάς λεπτομέρειες προερχόμενες ἀπὸ διάφορες προφορικὰς παραδό-

Non-Western Text of the Gospel of St. Luke» ἐν *Bulletin of the Bezan Club*, τ. XII 1937, σ. 11-48.

20. Βλέπε σχετικῶς: B. M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, σ. 261-4. J. N. Birdsall, «New Testament Textual Criticism, 1881 to the Present» ἐν *Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt*, τ. 26 (1992), 159.

21. G. Salmon, *Some Thoughts on the Textual Criticism of the New Testament*, London 1897, σ. 40.

22. Βλέπε, B. M. Metzger, *A Textual Commentary*, σ. 264.

σεις²³. Μὲ τὴν ἀποψιν αὐτὴ συμφώνησαν καὶ οἱ W.H.P. Hatch²⁴, F.G. Kenyon²⁵, M. Dibelius²⁶.

Σὲ ἀνάλογο ἀποτέλεσμα κατέληξε καὶ ὁ James Hardy Ropes σὲ ἐργασία του, ποὺ περιλαμβάνεται στὸν τρίτο τόμο τοῦ περιφημοῦ ἔργου τῶν F.J. Foakes Jackson καὶ Kirsopp Lake, «*The Beginnings of Christianity*»²⁷. Ὁ Ropes ἐθεώρησε ὅτι τὸ ἀλεξανδρινὸν κείμενον προηγείτο χρονικῶς, πλησιάζοντας τὸ αὐθεντικὸ κείμενο, ἐνῶ τὸ δυτικὸν κείμενον προέκυψε ἀπὸ ἀναθεώρησιν τοῦ ἀλεξανδρινοῦ κειμένου ποὺ ἔγινε ἀπὸ κάποιον ἀναθεωρητὴ τὸν δεῦτερο αἰῶνα μ.Χ. Στὴν ἴδια γραμμὴ μὲ τὸν Ropes κινήθηκε καὶ ὁ R.P.C. Hanson, ὁ ὁποῖος ὅμως, ἀπορρίπτοντας τὴν ἀποψιν τῆς ἀναθεωρήσεως, δέχεται ὅτι ἡ ὑπαρξίς τοῦ δυτικοῦ κειμένου ὀφείλεται σὲ προσθέσεις ὑλικοῦ ποὺ ἔγιναν στὸ ἀρχικὸ ἀλεξανδρινὸ κείμενο²⁸.

Τὴν ἀκριβῶς ἀντίθετον ἀποψιν ἀπὸ αὐτὴ τοῦ Blass ἐξέφρασε ὁ Albert C. Clark, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριξε, ὅτι τὸ ἀλεξανδρινὸν κείμενον εἶναι ἀποτέλεσμα τυχαίων, κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν, παραλήψεων ὀλόκληρων γραμμῶν τοῦ δυτικοῦ κειμένου, ποὺ ἦταν καὶ τὸ ἀρχικόν²⁹. Ἀργότερα ὅμως ὁ ἴδιος ὁ Clark, ἀντιλαμβανόμενος ὅτι μία τέτοια ἀποψίς δὲν μπορούσε νὰ σταθῇ (διότι π.χ. δὲν ἔδινε ἐξήγησιν στὴν ὑπαρξίαν παραλλαγῶν καὶ παραφράσεων, ἀκόμη καὶ σὲ σημεῖο ποὺ δὲν ὑπάρχουν παραλήψεις κειμένου), τὴν ἐτροποποίησε ἐν μέρει, λέγοντας ὅτι ἡ παρὰληψις σειρῶν ἀπὸ τὸ δυτικὸν κείμενο, ποὺ εἶχε ὡς συνέπεια τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀλεξανδρινοῦ κειμένου, δὲν ἦταν τυχαῖο γεγονός ἀλλὰ ἀποτέλεσμα ἐσκεμμένης παρεμβάσεως, γιὰ ἀγνωστους λόγους, κάποιου ἀντιγραφέα τοῦ δυτικοῦ κειμένου³⁰.

Ἐναντι τοῦ προβλήματος τοῦ καθορισμοῦ τοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖο

23. Wescott - Hort, *The New Testament in the Original Greek*, (σὲ δύο τόμους). *Intoduction and Appendix*, London¹ 1881, 1896, σ. 120-6.

24. W. H. P. Hatch, *The «Western» Text of the Gospel*, Evanston 1937.

25. F. G. Kenyon, «The Western Text in the Gospel and Acts», ἐν *Proceeding of the British Academy*, xxiv (1939), 287-315.

26. M. Dibelius, «The Text of Acts: An Urgent Critical Task» ἐν *Journal Of Religion*, xxi (1941), 421-31. Τοῦ αὐτοῦ, *Studies on the Acts of the Apostles*, New York 1956, σ. 84-92.

27. J. H. Ropes, «The Acts of the Apostles», ἐν «*The Beginnings of Christianity*», ἔκδοσις τῶν F. J. F. Jackson - K. Lake, London 1926.

28. P. C. Hanson, «The Provenance of the Interpolator in the Western Text of Acts» ἐν *New Testament Studies*, xii (1965-66), σ. 211-230.

29. Βλέπε A. C. Clark, *The Primitive Text of Gospels and Acts*, Oxford 1914.

30. Τοῦ αὐτοῦ, *The Acts of the Apostels. A Critical Edition with Introduction and Notes on Selected Passages*, Oxford¹ 1933, 1970, σ. 45 κ.ἐξ.

προηγήθη καὶ τοῦ κειμένου ποὺ ἠκολούθησε, ἀποτελώντας μία παραλλαγή τοῦ πρώτου, ὑπῆρξαν καὶ ἐρευνητὲς ποὺ κράτησαν μίαν σὺδετέρα στάσιν, ὅπως π.χ. οἱ G.D. Kilpatrick καὶ D.J. Dupont, οἱ ὁποῖοι ὑπεστηρίζαν ὅτι βάσει τῶν στοιχείων, ποὺ μέχρι τώρα ἔχουμε στὴν διάθεσίν μας, δὲν δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἰπώμεν ποῖο κείμενον ἦτο πρῶτον καὶ ποῖο ἠκολούθησε³¹.

Δὲν ἔλλειψαν ὅμως καὶ οἱ προσπάθειες φιλολογικῆς προσεγγίσεως τῶν ὄσων ἀσυνήθιστων παρατηροῦνται στὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων, ὅπως π.χ. τοῦ J. Rendel Harris, ὁ ὁποῖος ὑπεστηρίξε ὅτι τὸ δυτικὸν κείμενον, ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ κατὰ Ματθαῖον εὐαγγελίου μέχρι καὶ τὸ τέλος τῶν Πράξεων, εἶναι μιὰ ἀναπροσαρμογὴ ἐνὸς ἀρχικοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου συμφώνως πρὸς τὴν λατινικὴ μετάφραση τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ.³². Ἀκόμη τὸ γεγονός ὅτι ὁ κώδικας Bezae περιλαμβάνει ἓνα ὑπολογίσιμο ἀριθμὸ σημιτισμῶν ἔχει ἐρευνηθεῖ ἀπὸ ἀρκετοὺς ἐρευνητῆς. Ὁ Frederic Henry Chase προσεπάθησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ κείμενον τῶν Πράξεων ποὺ παραδίδει ὁ κώδικας Bezae εἶναι ἀποτέλεσμα ἐξομοίωσεως ἑλληνικοῦ κειμένου πρὸς κάποιον συριακὸ κείμενον ποὺ ἀντανακλοῦσε τὴν Πεσσιτώ³³.

Μιὰ ἄλλη ἄποψις ποὺ λαμβάνει καὶ αὐτὴ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὴν ὑπαρξίν τῶν σημιτισμῶν στὸν κώδικα Beza ἐξεφράσθη ἀπὸ τὸν C.C. Torrey. Αὐτὸς ὑπέθεσε ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν Πράξεων μετεφράσθη στὴν ἀραμαϊκὴν καὶ ἀπετέλει, κατὰ τὰ τέλη τοῦ πρώτου αἰῶνα μ.Χ., ἓνα Ταργκούμ. Στὴν συνέχεια ὅμως καὶ ἀπὸ λάθος τὸ Ταργκούμ αὐτὸ ἐθεωρήθη ὅτι παρέδιδε τὸ πρωτότυπον ἀραμαϊκὸν κείμενον τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν Πράξεων. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς παρεξηγήσεως ἦταν ἡ ἐπαναμετάφρασις του στὰ ἑλληνικά. Τὸ προῖον αὐτῆς τῆς ἐπαναμεταφράσεως ἦταν, κατὰ τὸν Torrey, τὸ

31. Πρβλ. G. D. Kilpatrick, «An Eclectic Study of Acts», ἐν *Biblical and Patri-
stic Studies in Memory of Robert Pierce*, Freiburg: Herder, 1963, 64-77. D. J. Dupont,
nt, *Les problèmes du livre des Actes d' après les travaux récents*, Louvain 1950, σ.
25-27.

32. J. R. Harris, *Codex Bezae. A Study of the So-Called Western Text of the
New Testament* (Texts and Studies, τ. II, vo 1) Cambridge 1891, σ. 41. Τοῦ αὐτοῦ,
Four Lectures on the Western Text of the New Testament, London 1894, σ. 68-90.

33. F. H. Chase, *The Old Syriac Elements in the Text of Codex Bezae*, London
1893. Βλέπε ἀκόμη A. J. Wensinck, «The Semitisms of Codex Bezae and their Relation
to the Non Western text of the Gospel of Saint Luke», ἐν *Bulletin of the Bezan
Club*, xii (1937), 11-48, M. Black, *An Aramaic Approach to the Gospels and Acts*,
Oxford 1967, M. Wilcox, *The Semitism of Acts*, Oxford 1965.

δυτικὸν κείμενον³⁴. Τὴν ἄποψιν τοῦ Torrey μόνο ὁ F.F. Bruce τὴν ἐθεώρησεν ὡς εὐλογοφανῆ³⁵, ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἐρευνητὲς τὴν ἀπέρριψαν ἀφ' ἐνὸς μὲν διότι εἶναι ἀρκετὰ πολύπλοκος ἀφ' ἑτέρου δέ, διότι ἂν καὶ παρέχει κάποιες ἐξηγήσεις σὲ ὠρισμένα γλωσσικὰ φαινόμενα, δὲν δύναται νὰ δώσῃ μίαν ἀπάντησιν σὲ ἄλλα ἐρωτήματα, ὅπως π.χ. στὸ πῶς τὸ κείμενον τῶν Πράξεων τοῦ κώδικος Beza κατέληξε νὰ εἶναι κατὰ ἓνα δέκατον μεγαλύτερον ἀπὸ τὸ ἀνάλογον ἀλεξανδρινὸν κείμενον³⁶.

Τὸ 1965 ὁ E. Haenchen προσεγγίζοντας καὶ αὐτὸς μὲ τὴν σειρά του τὸ ἰδιαίτερον πρόβλημα ποῦ παρουσιάζει τὸ κείμενο τῶν Πράξεων, κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι θὰ πρέπη νὰ διακρίνωμε στὸ δυτικὸ κείμενο, στὸ σύνολό του καὶ ὄχι μόνο στὶς Πράξεις, τρία ἐπίπεδα διαμορφώσεως. Ὁ Haenchen ὑπεστήριξε, ὅτι στὸ ἀρχικὸν κείμενον τῆς Κ.Δ. ἐσημειώθησαν πολλὲς ἀλλὰ ὄχι σημαντικὲς παραλλαγές, ποῦ σκοπὸ εἶχαν τὴν ἐξομάλυνσιν τοῦ κειμένου (πρῶτο ἐπίπεδο). Αὐτὴν τὴν μορφή κειμένου, ποῦ ἦταν εὐρέως διαδεδομένη στὴν πρώτη Ἐκκλησία, ἐχρησιμοποιοῖ ὁ Μαρκίων, ὁ Τατιανός, ὁ Εἰρηναῖος κ.ἄ. Ἐν συνεχείᾳ καὶ ἐπάνω στὸ ἤδη παρηλλαγμένον κείμενον, κάποιος ἀναθεωρητὴς προσέθεσε ἱστορικὲς, βιογραφικὲς καὶ γεωγραφικὲς λεπτομέρειες, ἰδιαίτερος στὸ κείμενο τῶν Πράξεων (δεύτερο ἐπίπεδο). Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ ἀναθεώρησις ἔλαβε χώρα ἀρκετὰ νωρὶς καὶ ἀσφαλῶς προτοῦ τὸ κείμενον θεωρηθεῖ ὡς θεία Γραφή. Στὸ τελευταῖο — τρίτο ἐπίπεδο ὑπάρχουν παραλλαγές, οἱ ὁποῖες δὲν ἔχουν νὰ κάνουν μὲ ὅλο τὸ δυτικὸν κείμενον ἀλλὰ ἀπαντῶνται μόνο σὲ ἓνα συγκεκριμένον κώδικα. Τὸν κώδικα Bezae. Τὸ συμπέρασμα ποῦ τελικῶς καταλήγει ὁ Haenchen εἶναι ὅτι τὸ δυτικὸν κείμενον τῶν Πράξεων, σὲ καμμία περίπτωσι, δὲν μᾶς παραδίδει τὸ αὐθεντικὸν κείμενον τοῦ βιβλίου αὐτοῦ³⁷.

34. C. C. Torrey, «The Origin of the Western Text», ἐν *Documents of the Primitive Church*, New York 1941, 112-148.

35. F. F. Bruce, *The Acts of the Apostles, the Greek Text with Introduction and Commentary*, London 1951, σ. 45.

36. Βλέπε σχετικῶς B. M. Metzger, *A Textual Commentary*, σ. 269.

37. E. Haenchen, *Die Apostelgeschichte*, Göttingen 1965, σ. 47-53. Ἀξίζει στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ σημειώσωμε ὅτι καὶ ἡ καθηγήτρια κ. Barbara Aland στὴν ἐργασία τῆς «Entstehung, Charakter und Herkunft des sog. westlichen textes» ἐν *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, (Ἀπρίλιος 1986), 5-65, μελετώντας ἰδιαίτερος τὸ κείμενο τῶν Πράξεων ποῦ χρησιμοποιοῦσε ὁ Εἰρηναῖος κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι πρέπει νὰ διακρίνωμε διάφορα στάδια στὴν ἀνάπτυξη καὶ τὴν δημιουργία τοῦ δυτικοῦ κειμένου.

Ὁ κύκλος τῆς ἔρευνας γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων κλείνει, μετὰ ἀπὸ ἕναν αἰῶνα χωρὶς νὰ καταλήξῃ σὲ κάποιον συγκεκριμένον καὶ γενικῶς ἀποδεκτὸν συμπέρασμα, ἀπὸ τὸ σημεῖο τὸ ὁποῖον ἐξεκίνησε. Καὶ τοῦτο διότι τὸ 1984 οἱ M.E. Boismard καὶ A. Lamouille ἐπαναδιατύπωσαν τὴν θέσιν τοῦ F. Blass, ἐπειδὴ ἐθεώρησαν ὅτι καὶ οἱ δύο τύποι κειμένου ποὺ παραδίδουν τὸ κείμενο τῶν Πράξεων προέρχονται ἀπὸ τὸν ἴδιον συγγραφέα³⁸.

Συνοψίζοντας, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὅτι μέσα ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀπόψεων καὶ τῶν θεωριῶν ποὺ ἔχουν κατὰ καιροὺς διατυπωθεῖ καὶ ἀποσκοποῦν στὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων τρεῖς εἶναι αὐτὲς ποὺ ξεχωρίζουν

- α) καὶ τὰ δύο κείμενα προέρχονται ἀπὸ τὸν ἴδιον συγγραφέα,
- β) τὸ δυτικὸν κείμενον εἶναι τὸ ἀρχικὸν κείμενον καὶ τὸ ἀλεξανδρινὸν εἶναι ἀποτέλεσμα ἀναθεωρήσεως ποὺ ἀπεσκοπεῖ στὸ νὰ τοῦ δώσῃ μίαν ἀρτιότεραν καὶ πλέον προσεγμένην μορφήν, καὶ
- γ) τὸ ἀλεξανδρινὸν κείμενον εἶναι αὐτὸ ποὺ παραδίδει τὸ αὐθεντικὸν κείμενον καὶ τὸ δυτικὸν εἶναι μεταγενεστέρα παράφρασις του.

Στὴν συνέχεια τῆς ἐργασίας μας θὰ προσπαθήσωμε, μελετώντας τὸ κείμενον καὶ τὶς παραλλαγὰς ποὺ παρουσιάζει τὸ δέκατο ἔβδομον κεφάλαιον τῶν Πράξεων, νὰ διακριθῶσωμε ποῖα ἀπὸ τὶς τρεῖς ἀνωτέρω λύσεις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὀρθή.

II. ΠΛΗΡΗΣ ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ ΠΑΡΑΔΟΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΟΥ 17ου ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

- 17: 1 καὶ ὁτὴν Ἀπολλωνίαν] ὁτὴν L Chr I
 τὴν Ἀπολλωνίαν ἦλθον] κατήλθον εἰς Ἀπολλωνίδα κακεῖθεν
 D I
 ἦν ^T συναγωγῇ] Τῇ E M Chr : txt P⁷⁴ S A B D Ψ
 0120.33.81.945.1175 33.81.945.1175.1739.2495 al co
- 17: 2 τῷ Παύλῳ] ὁ Παῦλος D latt sy^p I
 εἰσηλθεν] εἰσηλθε L Chr I
 διελέξατο] διελέχθη D διελέγετο L Chr I
 ἀπὸ] ἐκ D

38. M. E. Boismard - A. Lamouille, *Texte Occidental des Actes des Apôtres. I Introduction et Textes, II Apparat Critique*, Paris 1984. Κριτικὴ τῶν θέσεών τους, κάνει ὁ J. N. Birdsall, «New Testament Textual Criticism, 1881 to the Present», ἐν ANRW, τ. 26, (Berlin, New York 1992), 162-163.

- 17: 3 ὁ Χριστὸς [ὁ] Ἰησοῦς] ὁ Χριστὸς Ἰησοῦς Ψ M : Χριστὸς Ἰησοῦς P⁷⁴ A D 33.81 1739 pc gig vgst Chr (s S 614.2495 pc vg^{cl}) : Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς E 36.453 pc txt B
- 17: 4 ὡτῶ] °B I
Σίλα τῶν τε] Σίλα τῆ διδασχῆ, πολλοὶ τῶν D I
σεβομένων ^T Ἑλλήνων] ^Tκαὶ D I
πλήθος πολὺ] πολὺ πλήθος L I
γυναικῶν τε] καὶ γυναῖκες D
- 17: 5 Ζηλώσαντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων ἄνδρας τινὰς πονηροὺς καὶ ὀχλοποιήσαντε ἐθορύβουν] οἱ δε ἀπειθουντες Ἰουδαιοι συνστρειψαντες τινας ανδρας των αγοραιων πονηρους εθορυβουσαν D : προσλαβομενοι δε οι Ιουδαιοι οι απειθουντες των αγοραιων τινας ανδρας πονηρους και οχλοποιησαντες εθορυβουν L M : Ζηλώσαντες δὲ οἱ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων τινὰς ἄνδρας πονηροὺς καὶ ὀχλοποιήσαντες, ἐθορύβουν Chr : txt P⁷⁴, S Ψ A B 33 81 945 1175 1739 al vg (sy) co I
ἄνδρας τινὰς] τινὰς ἄνδρας S ChrI
προαγαγεῖν] ἐξαγαγεῖν D ἀναγαγεῖν L ἀγαγεῖν Chr
- 17: 6 ἔσυρον ^T Ἰάσονα] ^Tτὸν M Chr I
βοῶντες ^T ὅτι] ^Tκαὶ λεγοντες D gig w I
οὗτοι ^T καὶ] ^T εἰσιν D* Ψ gig w
- 17: 7 ἕτερον λέγοντες] λέγοντες ἕτερον L
- 17: 8 ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας] καὶ εταραξεν τους πολιταρχας και τον οχλον ακουσαντες D gig sy^P
- 17: 9 ^Tκαὶ λαβόντες] ^Tοἱ μὲν οὖν πολιταρχαι λαβοντες sy^{hmg}
- 17:10 διὰ νυκτὸς ἐξέπεψαν] ἐξέπεμψαν διὰ νυκτὸς S I
τῶν Ἰουδαίων ἀπήεσαν] ἀπήεσαν τῶν Ἰουδαίων L Chr I
° ἀπήεσαν] °P⁴⁵
- 17:11 εὐγενέστεροι] ευγενεις D p^{*I}
‘μετὰ πάσης προθυμίας’] ‘τοῦ Θεοῦ μετὰ παρρησίας’ E I
^Tκαθ ἡμέραν] ^Tτο B H L P Chr 6.1175 pm textP⁴⁵ 74 S D E Ψ 0120 .33.81.323.614.945.1739.2495.I
ἀνακρίνοντες] ἀνακρείνοντες B* D P⁴⁵ I
ἔχει] εχει D* E 36.453.2495 I
ἔχει ταῦτα οὕτως] ταῦτα οὕτως ἔχει P⁴⁵
οὕτως ^T] ^Tκαθὼς Παῦλος ἀπαγγέλει 614 pc gig sy^{h**}
- 17:12 πολλοί] τινὲς D I
ἐπίστευσαν ^T καὶ] ^Tτινες δε ηπιστησαν D I
Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσημόνων καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι]

- Ελλήνων των ευσημιονων ανδρες και γυναικες ικανοι επιστευ-
σαν D I
πολλοὶ μὲν οὖν ἔξ αὐτῶν ἐπίστευσαν\] □ P⁴⁵
- 17:13 ὁτῆς] ° P⁷⁴ D E 614.945.2495 pc I
καὶ ἐν τῇ Βεροῖα κατηγγέλη ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ,
ἦλθον] ὁ λόγος Θεοῦ κατηγγέλη εἰς Βέροϊαν καὶ ἐπίστευσαν
καὶ ἦλθον εἰς αὐτὴν D I
□καὶ ταράσσοντες \] □ P⁴⁵ E 0120.M Chr I
τοὺς ὄχλους ^T] ^Tτου διελιμπανον D
- 17:14 εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἐξαπέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύε-
σθαι]
τον μεν ουν Παυλον οι αδελφοι εξαπεστειλαν απελθειν D (sy^P)I
ἐξαπέστειλαν] ἐξαπέστειλαν SI
πορεύεσθαι ὅξως ἐπὶ] °D I
ἕως] ὡς Ψ 0120 M Chr sy^h : txt P⁷¹⁴ S A B E
33.81.232.945.1175.1739 al latI
ὑπέμειναν] ὑπέμιναν S : ὑπέμεινε D : ὑπέμενον M Chr I
ὁ ὅτε Σιλᾶς] °P⁷⁴ D
τε] δε D M 1730 Chr
- 17:15 ἤγαγον ^T ἕως] ^Tαυτον L Chr I
καὶ λαβόντες] παρηλθε δε την Θεσσαλιαν εκωλυθη γαρ εις
αυτους κηρυξαι τον λογον λαβοντες δε D I
ἐντολὴ ^T πρὸς] ^Tπαρα του Παυλου D I
καὶ ὁτον Τιμόθεον] ° D M Chr P⁷⁴ 1739 1891 I
ἵνα ὡς τάχιστα] οπως εν ταχει D I
ἔλθωσιν] ἔλθωσι L Chr I
ἐξήεσαν] ἐξίεσαν L
- 17:16 αὐτοὺς τοῦ Παύλου] αὐτοῦ S* : αὐτοῦ τοῦ Παύλου D* I
θεωροῦντος] θεωρουντι D L Ψ 0120 M Chr : txt A A B E
33.81.323 945.1175.1739.al
- 17:17 καὶ ^T ἐν] ^Tτοις D 614 pc sy^{hmg} I
παρατυγχάνοντας] παρατυχοντας D*
- 17:18 ^T τινες] ^Tἐπιλαβόμενοι τε αὐτοῦ τινὲς 1891 I
Ἐπικουρείων] ἐπικουρίων S D P⁷⁴ 1739 1891 I
καὶ ^T Στοϊκῶν] ^Tτων D L Chr I
στοϊκῶν] στοικῶν D⁷⁴ I
συνέβαλλον] συνέβαλον Chr 1739 1891 I
□ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο \] □ D gig
ἀνάστασιν ^T εὐηγγελίζετο ^T] ἀναστασιν αυτου ευηγγελιζετο αυ-

- τοις P⁷⁴ S A E M vg bo sy^p : txt S* B L P Ψ Chr 6 36 453 1175
 al sy^h sa
- 17:19 'ἐπιλαβόμενοι τε αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Ἄρειον πάγον ἤγαγον'] Μετα
 δε ημερας τινας επιλαβομενοι αυτου ηγαγον αυτον επι Αριον
 παγον πυνθαμομενοι και D I
 Γτε] δε B Ψ 33.36.81.453.1241 al : txt S A M I
 αὕτη ὡ ὑπὸ] ° D B I
 Γλαλουμένη] καταγγελομενη D : λεγομένη E 81
- 17:20 Γεισφέρεις] ρήματα εισφέρεις E : φερεις ρηματα D I
 'τίνα θέλει' τι αν θέλοι D E M Chr : txt P⁷⁴ S A B Ψ
 33.36.81.1175.1739 al
- 17:21 ἐπιδημοῦντες ^T ξένοι] ^Tεις αυτους D I
 οὐδὲν ἕτερον] ἕτερον οὐδὲν
 ἠυκαίρουν] ἠυκέρουν S : εὐκαίρουν L Chr 1739 1891 I
 Γ ἢ ἀκούειν οτι καινότερον] και ακουειν καινοτερον L E
 M Chr 1739 sy^p bo : txt P⁷⁴ S A B D 81 104 pc lat sy^h sa I
 οτι] °D E M Chr : txt P⁴ S A B Ψ 104 pc sy
- 17:22 δὲ ὁ[ὸ] Παῦλος] ° ὁ S A B 326 pc : txt P⁷⁴ D E Ψ M Chr I
 ἔφη] εἶπεν S
- 17:23 Γἀναθεωρῶν] διστορων D I
 σεβάσματα] σεβαστα S I
 Γἐπεγέγραπτο] η γεγραμενον D I
 'ὁ οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε τοῦτο'] ον ουν αγνουντες σεβητε
 τουτον S A E Ψ M sy Chr : text P⁷⁴ S* A* B D 1175 pc sy
- 17:24 ὑπάρχων κύριος] κύριος ὑπάρχων D L Chr
- 17:25 χειρῶν ἀνθρωπίνων] ἀνθρωπίνων χειρῶν S : χειρῶν ἀνθρώπων
 L Chr I
 'τινος, αὐτὸς διδούς'] οτι ουτος ο δους D^(c) : τίνος Δους Chr
 πάσι] πάσιν L I
 καὶ τὰ πάντα txt Chr] κατὰ πάντα L
- 17:26 ἐνὸς ^T πᾶν] ^T αιματος D L E M gig Chr : στόματος Ψ : txt P⁷⁴
 S A B 33.81.323.1175 I
 'παντὸς προσώπου'] παν το προσωπον L E Ψ M Chr 1739 : txt
 D⁷⁴ S A B D 33.36.81.453.1175 al I
 Γ προσεταγμένους] προτεταγμενους D* : τεταγμένους
 323.946.1739.1891 I
 'καὶ τὰς ὁροθεσίας'] κατα οροθεσιαν D*
- 17:27 'ζητεῖν τὸν Θεὸν'] μαλιστα ζητειν το θειον εστιν D (gig) : ζη-
 τεῖν τὸν κύριον E M : txt P⁷⁴ S A Ψ 111136.81.614.945.1175

- 1241.1739. Chr al vg sy^b co I Γαὐτὸν] αὐτὸ D* (gig) I
 Γκαὶ] ἡ P⁷⁴ A D Ψ 36.323.453.945.1175.1739.1891 pc lat sa^{mss} :
 txt S B E M bo
 ‘καὶ γε’] καιτοι P⁷⁴ A E Chr 945.1739.1891 pc : καιτι γε S Chr
 323 : txt B D Ψ 0120 M I
 ‘ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα’] ον αφενος εκαστου ημων
 D* (ον ...ημων υπαρχων)
- 17:28 ὑμᾶς] ημας P⁷⁴ B 049.326.614 pc I
 ‘ὡς καὶ τινες τῶν καθ’ ὑμᾶς ποιητῶν’] το καθημεραν ωσπερ
 και των καθ υμας τινες D (gig)
- 17:29 ὀφείλομεν] ὀφίλομεν S D I
 ὀνομίζειν] ὀP⁴¹
 ὀφείλομεν ^T χρυσῶ] ^Tοὔτε D I
 Γχρυσῶ] χρυσίων P⁴¹ ⁷⁴ S A E 104.326 pc I
 Γἀργύρω] ἀργυρῶ P⁴¹ ⁷⁴ A E 36.104 453 pc I
 ὁκαὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου \] ὁ P⁷⁴
- 17:30 οὓν] P⁷⁴ vid pc I
 ὑπεριδῶν] ταυτης παριδων D^(c) vgI
 ὑπαγαγγέλει] ἀπαγγελοι S B I
 πάντας] ινα παντες D : πασι L Chr 1739.1891
- 17:31 ὁ ἐν ἡ μέλλει \] ὁ D I
 ‘ἐν ἀνδρὶ’] ανδρι Ιησου D I
 ὤρισεν] ὠρισε L Chr 1739
 ὑπαρασχῶν] παρεσχειν DI
- 17:32 εἶπαν] εἶπαν DL Chr 1739
 περὶ τούτου καὶ πάλιν] καὶ πάλιν περὶ τούτου L Chr
- 17:33 ^T οὕτως] ^Tκαὶ L Chr
- 17:34 Γ κολληθέντες] εκολληθησαν D* I
 Γὸ Ἀρεοπαγίτης] τὶς Αρεοπαγειτης I
 ὁ] ὀB
 ‘καὶ γυνὴ ὀνοματι Δάμαρις’] ευσημων D.

III. ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΤΕΡΩΝ ΠΑΡΑΛΛΑΓΩΝ ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ ΕΒΔΟΜΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ.

Σημαντικὴ γιὰ τὴν ἐξαγωγή συμπερασμάτων γύρω ἀπὸ τὰ προβλήματα, ποὺ ἀπτονται τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων, εἶναι ἡ κριτικὴ μελέτη τῶν ποικίλων παραλλαγῶν ποὺ προσφέρει ἡ πλούσια χειρόγραφος παράδοσις τοῦ συγκεκριμένου βιβλίου. Ἐτσι στὴν συνέχεια,

θὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ τὶς παραλλαγές ποὺ παρατηροῦνται στὸ δέκατο ἑβδομο κεφάλαιο τῶν Πράξεων, ἐστιάζοντας ὁμῶς τὴν προσοχή μας κυρίως στὶς παραλλαγές ποὺ παρουσιάζουν μεταξύ τους τὸ «ἀλεξανδρινὸν» κείμενο καὶ τὸ «δυτικὸν» κείμενο³⁹ καὶ μόνο στὶς πιὸ σημαντικές, κατὰ τὴν προσωπική μας ἀποψη. Παραλλαγές π.χ., οἱ ὁποῖες εἶναι ἀποτέλεσμα διαφορᾶς ἀποδόσεως τῶν χριστολογικῶν τίτλων (στ. 2, 27), ἡ ἀπλῆς ἀλλαγὴ τῆς σειρᾶς τῶν λέξεων (στ. 4, 7, 10, 11, 24, 25, 32), ἡ γραμματικῶν τροποποιήσεων καὶ ἐξομαλύνσεων (στ. 2, 6, 8, 11, 14, 16, 17, 20, κ.α.) ἢ τέλος, προσθήκης ἢ παραλήψεως ἄρθρων (στ. 1, 2, 4, 13, 17, 22, 34) δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν.

17,1: txt

D

Διοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ τὴν Ἀπολλωνίαν ἦλθον εἰς Θεσσαλονίκην,... *Διοδεύσαντες δὲ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ κατῆλθον εἰς Ἀπολλωνίδα, κακεῖθεν εἰς Θεσσαλονίκην...*

Ἦδη ἀπὸ τὸν πρῶτο στίχο ὁ κώδικας D παραδίδει διαφορετικὴ γραφὴ ἀπὸ αὐτὴν τοῦ ἀλεξανδρινοῦ κειμένου. Βεβαίως, μεταξὺ τῶν δύο γραφῶν δὲν ὑπάρχει καμμία οὐσιαστικὴ νοηματικὴ διαφορὰ. Καὶ οἱ δύο περιγράφουν τὸ ταξίδι τοῦ Παύλου ἀπὸ τοὺς Φιλίππους μέχρι τὴν Θεσσαλονίκην. Ὁ D ὁμῶς, μὲ τὴν χρησιμοποίησι τοῦ ρήματος «κατῆλθον» (ἀόριστος β' τοῦ ρήματος κατέρχομαι), δίνει μίαν ἄλλην προοπτικὴν. Συγκεκριμένως, ὁ γραφεὺς τοῦ D μὲ τὴν προσθήκη τῆς φράσεως «κατῆλθον εἰς Ἀπολλωνίδα κακεῖθεν», τὴν ὁποῖαν σημειώτεον ὁ E. Haenchen ἐθεώρησε μεικτὴ γραφή⁴⁰, ὑπαινίσσεται, ὅπως πολλοὶ ἐρευνητὲς ὑποστηρίζουν, παραμονὴν τοῦ Παύλου στὴν Ἀπολλωνίδα, τουλάχιστον μεγαλύτερη ἀπὸ αὐτὴν τῆς Ἀμφιπόλεως, ἂν ὄχι καὶ ἱεραποστολικὴ δραστηριότητα⁴¹.

39. Γιὰ τὴν κριτικὴ μελέτη τῶν παραλλαγῶν τοῦ δεκάτου ἑβδομοῦ κεφαλαίου χρησιμοποιήσαμε τὸ κείμενο τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως Nestle-Aland, τὸ ὁποῖο στὶς περισσότερες περιπτώσεις παραδίδει τὸ «ἀλεξανδρινὸν» κείμενο καθὼς καὶ τὸ κείμενο τοῦ κώδικος D, τοῦ κυρίου μάρτυρος δηλαδὴ τοῦ «δυτικοῦ» κειμένου.

40. E. Haenchen, *Die Apostelgeschichte*, Göttingen 1965⁵, σ. 445, ὑποσ. 3.

41. E. Dobschutz, *Thessalonicher Briefe*, Göttingen 1909⁷, σ. 9. K. Lake, *The Earliest Epistles of Saint Paul*, London 1911, σ. 62. F.F. Bruce, *The Acts of the Apostles: The Greek Text with introduction and Commentary*, London 1951, σ. 324. F. J. F.

Ἄν καὶ ὁ Λουκάς, στὴν ἐξιστορήση τῶν Πράξεων, χρησιμοποιεῖ συχνὰ τὸ ρῆμα «κατέρχομαι», στοὺς διάφορους χρόνους του⁴², ἐντούτοις πιστεύομεν πὼς ἡ γραφή ποὺ παραδίδει ὁ D εἶναι μεταγενέστερη καὶ ἀποτελεῖ ἐξομαλύνσι τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου⁴³.

14,4: txt

D

καὶ τινες ἐξ αὐτῶν ἐπέισθησαν καὶ προσεκληρώθησαν τῶν Παύλου καὶ τῷ Σιλᾶ, τῶν τε σεβομένων Ἑλλήνων πλῆθος πολὺ, γυναικῶν τε τὸ πρῶτων οὐκ ὀλίγα.

καὶ τινες ἐξ αὐτῶν ἐπέισθησαν καὶ προσεκληρώθησαν τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σιλῆα τῇ διδαχῇ, πολλοὶ τῶν σεβομένων καὶ Ἑλλήνων πλῆθος πολὺ καὶ γυναῖκες τῶν πρῶτων οὐκ ὀλίγα.

Τὴν πρώτη παραλλαγή τοῦ τετάρτου στίχου τὴν παρουσιάζει ὁ πάπυρος P⁷⁴, ὁ ὁποῖος παραλείπει τὴν φράση «καὶ προσεκληρώθησαν». Ἡ συγκεκριμένη παραλλαγή ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὴ περίπτωση «ὁμοιοτέλευτου», καὶ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ σὲ ἀβλεψία κατὰ τὴν ἀντιγραφή. Ὁ ἀντιγραφῆς παρεπλανήθη, κατὰ κάποιον τρόπο, ἀπὸ τὴν κατάληξι τῶν ρημάτων «ἐπέισθησαν» καὶ «προσεκληρώθησαν».

Τὴν ἐπόμενη παραλλαγή στὸν ἴδιο στίχο τὴν εὐρίσκομε στὸν κώδικα D, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Σίλα προσθέτει τὴν λέξι «διδαχῇ». Εἶναι ὅμως φανερό, ὅτι ἡ λέξι αὐτὴ ἀποτελεῖ μεταγενέστερη προσθήκη. Ἡ τοποθέτησις τῆς καὶ μάλιστα σὲ θέσι ἀντικειμένου ἐξομαλύνει τὸ κείμενο, ἐπεξηγώντας σὲ τί ἀκριβῶς ἐπίστευσαν ὅσοι «προσεκληρώθησαν τῷ Παύλῳ».

Ἐν συνεχείᾳ ἔχομε τὴν προσθήκην τοῦ συνδετικοῦ «καὶ» μεταξὺ τοῦ ἐπιθέτου «σεβομένων» καὶ τῆς λέξεως «Ἑλλήνων». Τὴν προσθή-

Jakson - K. Lake, *The Beginings of Christianity. Part One, The Acts of The Apostles*, Baker Book House, Michigan 1965, σ. 202. B.M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, United Bible Societies, London - New York 1975, σ. 452. G. Schille, *Die Apostelgeschichte des Lukas*, Evangelische Verlaganstalt Berlin 1983, σ. 350.

42. Πρβλ. Πράξ. 8:5, 9:32, 11:27, 12:19, 13:4, 15:1.30, 18:5.22, 19:1, 21:3.10, 27:5. Στὰ Εὐαγγέλια τὸ ρῆμα ὑπάρχει σὲ δύο χωρία καὶ αὐτὰ εἶναι ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο τοῦ Λουκά (!), σ. 4:31, 9:37.

43. Ἡ γραφή ποὺ παραδίδει ὁ D περιγράφει τὴν πορεία ποὺ ἀκολούθησε ὁ Παῦλος λεπτομερέστερα καὶ ἀναλυτικότερα καθὼς ἡ σειρά «διοδεύσαντες, κατήλθον, κακίθεν», εἶναι πῶς ἀναλυτικὴ αὐτῆς τοῦ «ἀλεξανδρινοῦ» κειμένου.

κην τοῦ «καί» ὑποστηρίζουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν D, ὁ πάπυρος P⁷⁴, οἱ κώδικες A, 33 καθὼς καὶ οἱ pc, lat, bo, ἐνῶ τὸ παραλείπουν οἱ S, B, E, Ψ, 0120, M, vg^{mss}.

Ὁφείλομε στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ διευκρινίσωμεν, ὅτι ἡ ἐνασχόλησίς μας μὲ τὴν ὑπαρξὴ ἢ ὄχι τοῦ «καί», δὲν θὰ πρέπει νὰ ἐκκληφθῆ ὡς σχολαστικισμός. Καὶ τοῦτο διότι, ὅσο κι ἂν φαίνεται παράξενο, τὸ «καί» αὐτὸ μπορεῖ νὰ μεταβάλη τὴν ἐρμηνεῖα τόσο τοῦ συγκεκριμένου στίχου, ὅσο καὶ αὐτῶν ποὺ ἀκολουθοῦν. Συγκεκριμένως, ἐρμηνεύοντας τὸν τέταρτο στίχο χωρὶς τὸ «καί» πρέπει νὰ θεωρήσωμε, ὅτι οἱ σεβόμενοι Ἕλληνες ἦσαν οἱ ἐθνικοὶ προσήλυτοι, οἱ ὁποῖοι ἐπεσκέπτοντο τὴν συναγωγὴν, ἐδέχοντο, ἀλλὰ ὄχι πλήρως, τὸν Νόμον καί, προτίστως, δὲν ἦσαν περιτετημένοι. Τὸ πρόβλημα ὅμως στὸ συγκεκριμένο σημεῖο ἐντοπίζεται στὸ γεγονός, ὅτι αὐτοὶ στὴν Κ.Δ. ἀποκαλοῦνται, συνήθως, Ἕλληνες ἢ ἐθνικοὶ «σεβόμενοι τὸν Θεόν», πολλὰς φορὲς μάλιστα καὶ ὀνομαστικά⁴⁴.

Ἡ ἀνωτέρω διαπίστωση ἐν συνδυασμῷ μὲ τὸ ὅτι ἡ γραφὴ «σεβόμενοι Ἕλληνες» δὲν ἀπαντᾷ πουθενὰ ἀλλοῦ στὴν Καινὴ Διαθήκη⁴⁵, ὠδήγησε πολλοὺς ἐρευνητὲς στὴν διατύπωση τῆς ἀπόψεως, ὅτι τὸ «καί» ὑπῆρχε στὸ ἀρχικὸ κείμενο θέλοντας μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ συγγραφέας τῶν Πράξεων νὰ κἀνὴ διάκρισιν μεταξὺ «σεβομένων» καὶ «Ἑλλήνων»⁴⁶.

Τὴν ἀπάντησι στὸ ἂν ὑπῆρχε τὸ «καί» στὸ σημεῖο αὐτὸ ἢ ὄχι, καὶ στὸ ἂν γίνεται διάκρισις μεταξὺ «σεβομένων» καὶ «Ἑλλήνων», ἴσως δύναται νὰ τὴν δώσῃ ἢ συνέχεια τοῦ στίχου καὶ μάλιστα ἡ φράσις «γυναικῶν τε τῶν πρώτων οὐκ ὀλίγων», ἢ ὁποῖα, σημειωτέον, εἶναι ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς παραδόσεως. Ἰδιαίτερος δέ, θὰ βοηθοῦσε ὁ προσδιορισμὸς «τῶν πρώτων».

Ἀρκετοὶ ἐρμηνευτὲς, λαμβάνοντας τὴν λέξιν «πρώτων» ὡς ἐπίθε-

44. Πράξ. 16:14: «γυνὴ ὀνόματι Λυδία... σεβομένη τὸν Θεόν». Πράξ. 18:7: «ἦλθεν εἰς οἰκίαν... Τίτου Ἰούστου σεβομένου τὸν Θεόν». Ἀξίζει νὰ σημειώσωμε ὅτι στὸ χωρίο Πράξ. 17:17, ὑπάρχει ἡ φράσις «διελέγετο μὲν οὖν... τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς σεβομένοις» χωρὶς ὅμως νὰ προσδιορίζωνται οἱ «σεβόμενοι», ἐνῶ στὸ χωρίο Πράξ. 13:43, οἱ σεβόμενοι εἶναι οἱ προσήλυτοι.

45. W. Bauer, *Griechisch-Deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments*, Berlin 1958, σελ. 1478, πρβλ. F. J. F. Jackson - K. Lake, *The Beginnings of Christianity. Part One, The Acts of the Apostles*, Michigan 1965 σελ. 204. K. Lake, *Earlier Epistles*, σ. 64.

46. Βλέπε σχετικῶς E. Haenchen, *Die Apostelgeschichte*, Göttingen 1965, σελ. 446. W. M. Ramsey, *Saint Paul the Traveller and the Roman Citizen*, London 1902, σελ. 226 κ.έξ.

το, υποστηρίζουν, ότι οι πρώτοι ἐδῶ ἦσαν οἱ ἡγέτες, οἱ ἀρχηγοὶ τῆς πόλεως, τῶν ὁποίων οἱ γυναῖκες ἐπίστευσαν. Πράγματι, ἡ λέξις «πρῶτος» ἐχρησιμοποιεῖτο γιὰ νὰ δηλώσῃ τὸν ἀρχηγό, τὸν ἔχοντα ἐξέχουσα θέσι ἐντὸς τῆς πόλεως⁴⁷. Ὅμως στὴν Κ.Δ., ὅταν ἡ λέξις «πρῶτος» χρησιμοποιῆται μὲ αὐτὴν τὴν ἔννοια, τότε ἀκολουθεῖται πάντοτε ἀπὸ γενικὴ καὶ μόνος⁴⁸, κάτι ποὺ ἐδῶ δὲν συμβαίνει. Ἐπιπροσθέτως, ὁ ἔκτος στίχος μᾶς πληροφορεῖ, ὅτι οἱ ἀρχηγοί, οἱ πρώτοι τῆς πόλεως τῆς Θεσσαλονίκης ἐκαλοῦντο «πολιτάρχαι».

Ἄλλοι πάλι ἐρμηνευτὲς ἐξέλαβον τὴν λέξι «πρῶτων» ὡς ἐπιθετικὸν προσδιορισμὸν τῶν γυναικῶν, υποστηρίζοντας ὅτι οἱ γυναῖκες ποὺ ἐπίστευσαν ἦσαν οἱ πιὸ γνωστὲς, οἱ πιὸ ὀνομαστὲς, αὐτὲς δηλαδὴ ποὺ κατεῖχον ἐξέχουσα θέσι στὴν τοπικὴ κοινωνία καὶ ἠδύναντο νὰ ἐπηρεάσουν πρόσωπα καὶ καταστάσεις στὴν πόλιν⁴⁹. Στὴν ἄποψι αὐτὴ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἀντιπαραθέσωμε τὰ ἐξῆς α) ἢ θέσις τῆς γυναίκας στὸν ἑλληνικὸν ἄνωρο κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα μ.Χ., ἐξαιρέσει ἴσως τῆς Κρήτης, δὲν ἦταν τέτοια ποὺ νὰ δικαιολογῆ τὴν ἀνωτέρω ἐρμηνεία· β) ἂν οἱ γυναῖκες ποὺ ἐπίστευσαν εἶχαν κάποια δύναμι, οὔσες πρῶτες, θὰ ἠδύναντο ἴσως νὰ ἐπηρεάσουν θετικῶς τὴν ἐξέλιξι τῶν πραγμάτων ὑπὲρ τοῦ Παύλου, κάτι ὅμως ποὺ δὲν συνέβη⁵⁰· καὶ γ) ὁ κώδικας D, μὲ τὶς ἰδιαίτερες ἀντιφεμινιστικὰς του τάσεις, ποτὲ δὲν θὰ ἀναγνώριζε μίαν τέτοιαν θέσιν στὴν γυναῖκα, ὅπως καὶ ἐν συνεχείᾳ θὰ δοῦμε.

Συμπερασματικῶς, λοιπόν, οἱ γυναῖκες ποὺ ἐπίστευσαν δὲν ἦσαν οὔτε οἱ γυναῖκες τῶν πρῶτων τῆς πόλεως, τῶν ἀρχηγῶν δηλαδὴ τῆς πόλεως ἀλλὰ οὔτε καὶ οἱ ἴδιες κατεῖχαν κάποια ἐξέχουσαν θέσιν στὴν κοινωνία ποὺ ἔζων. Κατόπιν τούτων θεωροῦμε ὅτι οἱ γυναῖκες ποὺ

47. B. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, London - N. York, σελ. 453. F. J. F. Jackson - K. Lake, μνημ. ἔργ., τ. 3 (1926), σελ. 162, τόμος 4 (1965), σελ. 204.

48. Μαρκ. 6:21: «οἱ πρῶτοι τῆς Γαλιλαίας», Πράξ. 13:50: «οἱ πρῶτοι τῆς πόλεως», πρβλ. ἀκόμη τὰ χωρία Πράξ. 25:2, 28:17 καθὼς καὶ Ἰωσήπου, *Ἀρχαιολογία* 7,230. 11,141.

49. F. F. Bruse, *The Book of Acts*, Resiver edition, Grand Rapids, Michigan, σ. 323. J. Roloff, *Die Apostelgeschichte*, NTD Band 5, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1981, σελ. 250. G. Schille, *Die Apostelgeschichte*, Berlin 1983, σ. 351. G. Stählin, *Die Apostelgeschichte*, Vandenhoden & Ruprecht, Göttingen 1975¹⁴, σ. 223. R. Pesch, *Die Apostelgeschichte*, (Apg 13-28), EKK V/2, Benziger/Neukirchen 1986, σ. 122-3.

50. Πρβλ. E. Haenchen, *Die Apostelgeschichte*, σ. 446 καὶ D. H. Conzelmann, *Die Apostelgeschichte*, Tübingen 1972, σ. 103.

ἐπίστευσαν ἦσαν οἱ γυναῖκες τῶν πρώτων ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ ἀνωτέρω ἀναφέρονται δηλαδή οἱ γυναῖκες τῶν «σεβομένων».

Ὑπὸ τὸ πρῶσιμα τῶν ἀνωτέρω πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν ὅτι ἡ γραφὴ ποὺ παραδίδει τὸ «καί», κάνοντας διάκρισιν μεταξὺ «σεβομένων» καὶ «Ἑλλήνων», εἶναι ἢ πλέον ὀρθή.

Τέλος, στὴν γραφὴν τοῦ ἰδίου στίχου, «γυναικῶν τε», ποὺ τὴν παραδίδουν οἱ P⁷⁴, S, A, B, E, P, Ψ, 33, 81, 614, 1739, ὁ D ἀντιπαρθέτει τὴν γραφὴ «καὶ γυναῖκες», ἡ ὁποία σαφέστατα εἶναι μεταγενέστερη ἀλλαγὴ τοῦ πλέον ἀσυνήθιστου συνδετικοῦ «-τε» μὲ τὸ πιὸ εὐχρηστο «καί»⁵¹.

17.5: txt

D

<p><i>Ζηλώσαντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ προσλαβόμενοι τῶν ἀγοραίων ἄνδρας τινὰς πονηροὺς καὶ ὀχλοποιήσαντες ἐθορύβουν τὴν πόλιν...</i></p>	<p><i>Οἱ δὲ ἀπειθοῦντες Ἰουδαῖοι συστρέψαντες τινὰς ἄνδρας τῶν ἀγοραίων πονηροῦς ἐθορυβοῦσαν τὴν πόλιν...</i></p>
--	---

M

Προσλαβόμενοι δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οἱ ἀπειθοῦντες τῶν ἀγοραίων τινὰς ἄνδρας πονηροῦς καὶ ὀχλοποιήσαντες ἐθορύβουν τὴν πόλιν...

Ἡ ἀρχὴ τοῦ πέμπτου στίχου ἔχει παραδοθεῖ μέσω τριῶν διαφορετικῶν γραφῶν. Αὐτὴ ποὺ παραδίδουν οἱ P⁷⁴, S, A, B, Ψ, 33 (txt) αὐτὴ τοῦ D καὶ τέλος αὐτὴ ποὺ ὑποστηρίζουν οἱ H, L, P, καὶ οἱ περισσότεροι μικρογράμματοι (M).

Ἀπὸ πλευρᾶς κριτικῆς τοῦ κειμένου ἡ ὕπαρξις τριῶν διαφορετικῶν γραφῶν δὲν ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον πρόβλημα γιὰ τὴν ἐξαγωγή συμπερασμάτων. Κρίνοντας ἀρχικῶς τὶς δύο πρώτες γραφεὶς μεταξὺ τους, παρατηροῦμεν ὅτι πλέον δύσκολος εἶναι ἡ πρώτη (txt). Ἡ δευτέρη γραφὴ, αὐτὴ ποὺ παραδίδει ὁ D, χωρὶς νὰ ἀλλοιώνη τὸ νόημα ἢ νὰ διαφοροποιῇ τὴν ἐρμηνείαν, εἶναι περισσότερο ἀπλὴ καὶ ἀναλυτικὴ. Ἔτσι, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν μας ὅτι ἡ πιὸ δύσκολη γραφὴ εἶναι καὶ ἡ

51. M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, σελ. 453.

προγενέστερη (lectio difficilior - lectio potior) πιστεύομε πῶς ἡ γραφή τοῦ txt εἶναι πιὸ κοντὰ στὸ ἀρχικὸν κείμενον ἀπ' ὅτι ἡ γραφή τοῦ D.

Ἐν συνεχείᾳ, ἡ τρίτη γραφή (M), ἀποτελεῖ ὀλοφάνερη περίπτωσι μεικτῆς γραφῆς. Στὴν συγκεκριμένη περίπτωσι ὁ ἀντιγραφῆς τοῦ πρώτου κώδικος τῆς ομάδος (M) ἔχοντας μπροστά του κάποιον ἀπὸ τοὺς S καὶ B⁵² ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά καὶ τὸν D ἀπὸ τὴν ἄλλην, προσεπάθησε νὰ ἐπιφέρῃ ἓνα συνδυασμὸ τῶν γραφῶν τους.

Ὅμως, τὸ ἐρώτημα ποῦ τίθεται σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι τὸ ἀκόλουθο: πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχουν δύο τόσο διαφορετικὰ κείμενα, ποῦ τὸ καθένα μάλιστα νὰ ὑποστηρίζεται ἀπὸ σημαντικὰ μαρτυρίες; Καὶ ἀκόμη' πῶς δὲν συμπεριλαμβάνεται στὸ ἀποδεκτὸ σήμερον κείμενον ἢ μετοχὴ «ἀπειθοῦντες», ποῦ συναντῶμεν σὲ ἀρκετοὺς κώδικες καὶ μὲ ἀρκετοὺς συνδυασμοὺς⁵³, ἢ ὑπαρξίς τῆς ὁποίας στὸ συγκεκριμένο σημεῖο θὰ ἐβοήθει τὰ μέγιστα στὸ νὰ ἐρμηνευθῇ πιὸ κατανοητὰ ὁ στίχος, ὁ ὁποῖος ὄντως παρουσιάζει δυσκολίες στὴν συνάφειάν του μὲ τὸν στίχο 4, τοῦ ὁποίου καὶ ἀποτελεῖ συνέχεια; Διότι πράγματι τὸ «ἀπειθοῦντες» στὸ σημεῖο αὐτὸ διευκρινίζει ποιοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ὁποῖοι «ζηλώσαντες» τὴν ἐπιτυχία τοῦ κηρύγματος τοῦ Παύλου ἐπροχώρησαν σὲ βίαιες ἐνέργειες ἐναντίον του. Μήπως, λοιπὸν, κατόπιν τούτου, θὰ πρέπη νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἡ μετοχὴ «ἀπειθοῦντες» ἀνήκε στὸ ἀρχικὸ κείμενον; Ἡ ἀπάντησις εἶναι ἀρνητικὴ. Καὶ ὁ λόγος εἶναι ὅτι ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ ὑπαρξίς τῆς μετοχῆς «ἀπειθοῦντες» ὁμαλοποιεῖ καὶ ἐξομαλύνει τὸ κείμενον καθιστώντάς το πιὸ κατανοητὸ, πρέπει νὰ ἀποτελῇ μεταγενέστερη διευκρινιστικὴ προσθήκη.

17,12: txt

D

πολλοὶ μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν καὶ τῶν Ἑλληνίδων γυναικῶν τῶν εὐσχημόνων καὶ ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγοι.

τινὲς μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, τινὲς δὲ ἠπίστησαν καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν εὐσχημόνων καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἱκανοὶ ἐπίστευσαν.

52. Τὸ πιθανότερον εἶναι νὰ ἀντέγραφε ἀπὸ τὸν S, ἐφόσον παραθέτει τὴν γραφὴν «ἄνδρας τινὰς» ποῦ ἔχει καὶ ὁ Σιναιτικὸς καὶ ὄχι τὴν γραφὴν «τινὰς ἄνδρας» ποῦ ἔχει ὁ Βατικανός.

53. Οἱ δὲ Ἰουδαῖοι οἱ ἀπειθοῦντες, οἱ Ἰουδαῖοι οἱ ἀπειθοῦντες, ζηλώσαντες δὲ οἱ Ἰουδαῖοι οἱ ἀπειθοῦντες, κ.λπ., πρβλ. F. J. F. Jackson - K. Lake, *The Beginnings of Christianity*, Part one, V. III, London 1926, σελ. 162.

Παραδίδοντας ο D στην αρχή την πολὺ κοινότυπον, κατὰ τὸν B. Metzger⁵⁴, φράσι «*τινὲς μὲν οὖν ἐξ αὐτῶν ἐπίστευσαν, τινὲς δὲ ἠπίστησαν*», προχωρεῖ σὲ μιὰ ὀλοφάνερη παράφραση τοῦ ὑπολοίπου στίχου. Αὐτὸ ποὺ ἀξίζει στὸ σημεῖον αὐτὸ νὰ παρατηρήσωμε εἶναι δύο ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικὰς τάσεις ποὺ παρουσιάζει ὁ κώδικας D. α) ἡ τάσις γιὰ παραφράσεις καὶ ἐξομαλύνσεις τοῦ κειμένου καὶ β) ἡ τάσις ὑποβαθμίσεως τῆς θέσεως τῶν γυναικῶν⁵⁵.

Ἐκτὸς πλεονεξίας κριτικῆς, κατὰ τὴν προσωπικὴν μας ἄποψιν, ἡ γραφὴ ἢ ὁποῖα εὐρίσκεται πλέον ἐγγὺς στὸ ἀρχικὸ κείμενον εἶναι αὐτὴ τοῦ txt.

17,13: txt

D

...ὅτι καὶ ἐν τῇ Βεροῖα κατηγγέλλη
ὑπὸ τοῦ Παύλου ὁ λόγος τοῦ
Θεοῦ, ἦλθον κακεῖ σαλεύοντες
καὶ ταράσσοντες τοὺς ὄχλους.

...ὅτι ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ κατηγγέ-
λλη εἰς Βέροϊαν καὶ ἐπίστευ ἦλθον
εἰς αὐτήν, κακεῖ σαλεύοντες καὶ
ταράσσοντες τοὺς ὄχλους οὗ διε-
λίμπανον.

Στὸν δέκατο τρίτο στίχο πρέπει ἀρχικῶς νὰ παρατηρήσωμε ὅτι οἱ κώδικες E, P, παραλείπουν τὴ μετοχὴ «ταράσσοντες» (κακεῖ σαλεύοντες τοὺς ὄχλους). Προφανῶς καὶ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ ἔχομε τὸ φαινόμενο τοῦ «ὁμοιοτελευτήτου», τὸ ὁποῖο εἶναι ἀποτέλεσμα ἀβλεψίας κατὰ τὴν ἀντιγραφήν. Ἀκόμη τὴν παραλείπουν οἱ:

P ⁴⁵	08	014	020	025	049	056	0120	0142	1	3	18	35		
	38	42	43	51	57	82	88	90	93	103	105	110	122	
	131	133	141	142	149	172	175	177	201	203	204	205	209	216
	218	221	223	226	234	250	254	256	263	302	308	309	312	
	319	321	325	327	328	330	337	363	365	367	378	384	385	
	386	390	393	394	398	400	404	421	424	425	432	440	444	
	450	451	452	454	455	456	457	458	460	462	464	465	466	
	468	469	479	483	489	491	496	498	506	547	582	592	601	
	602	603	604	605	606	607	608	616	617	618	625	626	628	
	632	633	634	635	637	638	639	641	642	656	664	665	676	

54. B. Metzger, *A Textual Commentary*, σ. 454.

55. Βλέπε P. H. Menoud, «The Western Text and the Theology of Acts», ἐν *Bulletin of the Studiorum Novi Testamenti Societas*, II (1951), 30 κ.ἐξ. πρβλ. J.H. Ropes, *The Text of Acts*, σ. ccxxxiv.

680 699 757 794 796 801 808 824 876 901 910 911 912
 914 915 917 919 920 921 922 927 928 953 959 986 997
 999 1022 1040 1058 1066 1069 1070 1072 1073 1075 1094 1099 1100 1103
 1104 1106 1107 1149 1161 1240 1242 1243 1244 1245 1247 1248 1249 1250
 1251 1277 1311 1315 1352 1354 1359 1360 1367 1390 1398 1400 1404 1405
 1424 1448 1482 1503 1508 1521 1524 1526 1528 1636 1637 1646 1649 1652
 1656 1668 1673 1702 1717 1718 1719 1720 1721 1723 1725 1726 1727 1729
 1731 1732 1733 1734 1736 1737 1740 1741 1972 1744 1746 1747 1748 1749
 1750 1752 1753 1754 1757 1759 1761 1752 1763 1765 1767 1768 1780 1828
 1829 1832 1839 1841 1842 1843 1845 1847 1849 1850 1851 1852 1854 1855
 1856 1857 1859 1860 1861 1862 1863 1864 1865 1867 1868 1869 1870 1872
 1873 1874 1876 1877 1880 1883 1884 1885 1886 1888 1889 1892 1894 1895
 1896 1897 1902 1903 2085 2086 2127 2131 2191 2194 2218 2221 2242 2243
 2255 2261 2279 2288 2289 2352 2356 2401 2404 2423 2441 2466 2473
 2483 2484 2488 2466 2492 2494 2501 2502 2508 2511 2523 2541 2544
 2554 2558 2576 2587 2619 2625 2653 2674 2675 2691 2696 2704 2705
 2716 2723 2774 2778 2799 2815 1826*

ἐνῶ τὴν παραδίδουν οἱ:

P⁷⁴ 01 02 03 05° 044 5 6 33 61 69 76 81
 94 102 104 180 181 189 206 228 296 307 322 323 326
 383 429 431 436 473 441 453 459 467 522 610 614 619
 621 623 629 630 636 913 941 945 996 1102 1127 1162 1270 1297
 1292 1319 1490 1501 1505 1509 1595 1597 1598 1609 1610 1611 1642 1643
 1678 1722 1735 1853 1875 1890 1891 1893 2080 2138 2143 2147 2180 2200
 2201 2298 2344 2374 2412 2495 2516 2652 2718 2737 2746 2805 2816
 2818.

— Τὴν γραφὴν «καὶ τάρασσον» παραδίδει ὁ 1704,

— τὴν γραφὴν «καὶ ταράτγοντες», ὁ 1175

— τὴν γραφὴν «καὶ τάσσοντες» ὁ 05*.

Τέλος ἀρκετὰ χειρόγραφα μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ πάπυροι 8
 29 33 38 41 48 50 53 56 57 καὶ 91 εἶναι κατεστραμμένα στὸ σημεῖο
 ὅπου ἦταν ἡ συγκεκριμένη γραφή.

Σχετικῶς μὲ τὴν παραλλαγὴ τοῦ κειμένου ποὺ παραδίδει ὁ D
 πρέπει νὰ ἐπισημάνωμεν ὅτι ὁ γραφέας του, μὲ τὴν ἀμοιβαία ἀλλαγὴ
 τῆς θέσεως τοῦ ρήματος καὶ τοῦ ὑποκειμένου, ἀπέβλεπε στὴν ἐξομά-
 λυνσι τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, ἢ ὁποία ὅμως δὲν εἶναι ἐπιτυχής.

Τέλος, τὸ ρῆμα «διαλιμπάνω», ποὺ παραδίδει ὁ D, τὸ συναντῶ-
 μεν μόνο μία φορὰ στὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ συγκεκριμένα στὸ
 Πραξ. 8:24.

17,14:

txt

D

εὐθέως δὲ τότε τὸν Παῦλον ἔξα-
πέστειλαν οἱ ἀδελφοὶ πορεύεσθαι
ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν

τὸν μὲν οὖν Παῦλον οἱ ἀδελφοὶ
ἔξαπέστειλαν ἀπελθεῖν ἐπὶ τὴν
θάλασσαν

Πέρα τῆς ἀρχικῆς ἐξομαλύνσεως τοῦ κειμένου ἀπὸ πλευρᾶς D, θὰ πρέπει νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι στὸν ἀνωτέρω στίχο ἰσχυροὶ μάρτυρες τοῦ δυτικοῦ τύπου κειμένου (D, 049, pc, g1g, sy^p) παραδίδουν τὴν γραφὴ «ἐπὶ τὴν θάλασσαν», ἐνῶ τὸ βυζαντινὸ κείμενο (Ψ, 0120, sy^h, M) προτιμᾷ τὴν γραφὴ «ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν».

Μεταξὺ τῶν τριῶν γραφῶν, πιστεύουμε πὼς ἡ γραφὴ «ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν» θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ σωστή. Καὶ αὐτὸ ὄχι μόνο διότι παραδίδεται ἀπὸ περισσότερους καὶ βασικώτερους κώδικες (P⁷⁴ S A B E 33 81 323 945 1175 1739) ἀλλὰ, κυρίως, γιατί τὴν χρῆσι τῆς προθέσεως «ἕως» μαζὶ μὲ ἄλλην πρόθεση τὴν συναντῶμεν καὶ σὲ ἄλλα σημεῖα τῶν ἔργων τοῦ Λουκᾶ. Π.χ. Λουκ. 24:50 (ἕως πρὸς), Πράξ. 21:5 (ἕως ἕξω), Πράξ. 26:11 (ἕως καὶ εἰς).

17,15:

txt

D

οἱ δὲ καθιστάνοντες τὸν Παῦλον
ἤγαγον ἕως Ἀθηνῶν καὶ λαβόν-
τες ἐντολὴν πρὸς τὸν Σιλᾶν καὶ
τὸν Τιμόθεον ἵνα ὡς τάχιστα ἔλ-
θωσιν πρὸς αὐτὸν ἐξήεσαν.

οἱ δὲ καταστάνοντες τὸν Παῦλον
ἤγαγον ἕως Ἀθηνῶν, παρήλθεν
δὲ τὴν Θεσσαλίαν, ἐκωλύθη γὰρ
εἰς αὐτοὺς κηρύξαι τὸν λόγον,
λαβόντες δὲ ἐντολὴν παρὰ Παύ-
λου πρὸς τὸν Σίλαν καὶ Τιμόθεον
ὅπως ἐν τάχει ἔλθωσιν πρὸς αὐ-
τὸν ἐξήεσαν.

Ὅσο καὶ ἂν φαίνεται παράξενο, ἡ μακροσκελέστατη γραφὴ ποὺ παραδίδει ὁ D στὸν δέκατο πέμπτο στίχο, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ μία ἐξομαλύνσις τοῦ κειμένου ποὺ κατὰ κύριον λόγον ὀφείλεται στὴν ἐρμηνεῖα τῆς φράσεως «ἕως ἐπὶ τὴν θάλασσαν» ἢ «ὡς ἐπὶ τὴν θάλασσαν» ἢ τῆς δικῆς του «ἐπὶ τὴν θάλασσαν» τοῦ δεκάτου τετάρτου στίχου. Συγκεκριμένως, ὅλες οἱ ἀνωτέρω γραφεὶς δηλώνουν «μόνο» ὅτι ὁ Παῦλος ἀνεχώρησε ἀπὸ τὴν Βέροιαν ἀκολουθώντας τὸν δρόμο ποὺ ὠδήγει πρὸς τὴν θάλασσα. Δὲν διευκινίζουν ὅμως ἂν ἔφτασε στὴν Ἀθήνα μὲ πλοῖο ἢ ὄχι. Ἔτσι, ὁ γραφέας τοῦ D ἀναλαμβάνει νὰ

συμπληρώσει τὸ κενὸ ποῦ ὑπάρχει στὸ κείμενον, ἐπεξηγώντας ὅτι ὁ Παῦλος ἔφτασε στὴν Ἀθήνα ἀφοῦ «παρήλθεν τὴν Θεσσαλίαν».

Ἡ φράση «ἐκωλύθη γὰρ εἰς αὐτοὺς κηρύξαι τὸν λόγον» ἔρχεται μὲ τὴν σειρά της νὰ διευκρινίσει ἀφενὸς μὲν γιατί τὸ ταξίδι αὐτό, μέσῳ Θεσσαλίας, δὲν ἐξιστορεῖται⁵⁶, ἀφετέρου δὲ γιατί κατὰ τὴν διάρκειά του, τίποτε τὸ ἄσχημο δὲν συνέβη στὸν Παῦλο⁵⁷.

Θέσιν διευκρινίσεως κατέχει καὶ ἡ προσθήκη «παρὰ Παύλου», μέσῳ τῆς ὁποίας ὁ D ἐπεξηγεῖ ἀκριβῶς ἀπὸ ποῖον εἶχαν πάρει τὴν ἐντολή, ποῦ ἀναφέρεται στὸν στίχο, ὁ Σίλας καὶ ὁ Τιμόθεος. Ἡ διευκρίνησις αὐτή, τὴν ὁποία μὲ τὴ μορφή «ἀπ' αὐτοῦ» τὴν συναντῶμεν καὶ στοὺς E, vg, sa, sy^p, ἀποτελεῖ, κατὰ τὴν γνώμη μας, μεταγενέστερη προσθήκη.

Τέλος, ὁ στίχος κλείνει, ἀπὸ πλευρᾶς D μὲ μία γραμματικὴν ἐξομάλυνσιν. Συγκεκριμένως, τὴν φράσι «ἵνα ὡς τάχιστα», ποῦ ὑποστηρίζουν οἱ P⁷⁴, S, B, A, M, τὴν ἀλλάζει καὶ τὴν ἀποδίδει «ὅπως ἐν τάχει».

17,18:

txt

D

...οἱ δὲ ξένων δαιμονίων δοκεῖ ...οἱ δὲ ξένων δαιμονίων δοκεῖ
καταγγελεὺς εἶναι, ὅτι τὸν Ἰη- καταγγελεὺς εἶναι.
σοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐγγε-
λίζετο.

Στὸν στίχον 18 συμβαίνει τὸ ἀντίθετο ἀπ' ὅτι μέχρι τώρα ἔχομε συναντήσει. Συγκεκριμένως τὸ «δυτικὸν» κείμενον (D, g1g) παραδίδει γραφὴ συντομώτερη τοῦ ἀλεξανδρινοῦ, παραλείποντας τὴν ἐπεξηγηματικὴ πρότασι «ὅτι τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐγγελλίζετο». Ὅπως ἦταν φυσικόν, ἡ παράδοσις μᾶς σύντομης γραφῆς, ποῦ ἔρχεται σὲ ἀντίθεσι μὲ τὴν γνωστὴ τάσιν ποῦ παρουσιάζει τὸ δυτικὸν κείμενον γιὰ παραφράσεις καὶ ἐπεκτάσεις, ἐπροκάλεσε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐρευνητῶν, οἱ ὁποῖοι διετύπωσαν διαφόρους ἀπόψεις, ὅπως π.χ. ὅτι ὁ γραφεὺς τοῦ D παρέλειψε τὴν πρότασι διστάζοντας νὰ κατατάξῃ τὸν Ἰησοῦ στὴν κατηγορία τῶν «δαιμονίων», ἢ γιατί δὲν ἤθελε νὰ

56. Πρβλ. Πράξ. 16:6. Βλέπε καὶ E. Haenchen, *Die Apostelgeschichte*, σ. 447-448.

57. Πρβλ. B. M. Metzger, *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, σ. 455.

παραθήση στὸ κείμενό του πρόταση, ἡ ὁποία ἄφηνε κάποιες ὑπόνοιες πολυθεισμοῦ⁵⁸.

Ὅλες οἱ ἀνωτέρω ἐξηγήσεις, ὅμως, δὲν πιστεύομεν πὼς ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα γιὰ ἕναν ἀπλούστατο λόγο. Ἄν παρατηρήσωμε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ D παραδίδει τὸ κείμενο, τότε εὐκόλως διαπιστώνομε ὅτι ὅταν ἐπιχειρῇ νὰ ἐπέμβῃ σὲ σημεῖα, στὰ ὁποῖα κατὰ τὴν γνώμη του ἡ γραφή δὲν εἶναι σωστή, δὲν τὴν παραλείπει ἀλλὰ τὴν ἐπεξηγεῖ, δίδοντας μιὰ ἐκτενέστερη παράφρασι. Μήπως στὴν συγκεκριμένη περίπτωσι θὰ πρέπη νὰ ἀποδεχθῶμεν τὴν γραφή πού παραδίδει τὸ δυτικὸ κείμενο ὡς μιὰ περίπτωσι *Western non interpolation*⁵⁹ καὶ νὰ τὴν θεωρήσουμε ὡς τὴν γραφή πού πλησιάζει τὸ ἀρχικὸν κείμενον;

17,19:

txt

D

ἐπιλαβόμενοι τε αὐτοῦ ἐπὶ τὸν μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς ἐπιλαβόμε-
 Ἄρειον πάγον ἤγαγον λέγοντες νοι αὐτοῦ ἤγαγον αὐτὸν ἐπὶ τὸν
 Ἄρειον πάγον πυνθανόμενοι καὶ
 λέγοντες

Πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία πιστεύομε πὼς ἡ γραφή πού παραδίδει τὸ δυτικὸ κείμενο (D, pc, sy^h), εἶναι σαφῶς μεταγενέστερη. Ἡ ἐξομάλυνσις πού ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν προσθήκη τῆς φράσεως «μετὰ δὲ ἡμέρας τινὰς» καὶ τῆς μετοχῆς «πυνθανόμενοι», δὲν ἀφήνουν καμμία ἀμφιβολία περὶ αὐτοῦ.

58. Ὁ Λουκᾶς μὲ τὴν πρόταση αὐτὴ ἄφηνε νὰ ἐννοηθῇ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θεώρησαν, ὅτι ἡ «ἀνάστασις» ἦταν κάποια θηλυκὴ θεότητα πού ἐλατρεῖτο παράλληλα μὲ τὸν Ἰησοῦ. Ἔτσι ἐρμήνευσε τὸν στίχο αὐτὸ καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος «Ὁμιλ. εἰς τὰς Πράξ. 38,1», *P.G.* 60) πρβλ. F. H. Chase, *The Credibility of Acts*, London 1902, σ. 205-206. E. Haenchen, *Die Apostelgeschichte*, σ. 455. F. F. Bruce, *The Acts Of the Apostles*, σ. 333. D. H. Conzelmann, *Die Apostelgeschichte*, J. C. B. Mohr, Tübingen 1972, σ. 105. G. Schille, *Die Apostelgeschichte des Lukas*, 354-355. R. Pesch, *Die Apostelgeschichte*, σ. 134.

59. Οἱ Westcott καὶ Hort στὸ ἔργο τους *New Testament in Original Greek* προτιμοῦν τὸν λεγόμενον οὐδέτερο τύπου κειμένου. Ἐν τούτοις ὅμως, ὑπάρχουν περιπτώσεις ὅπου ἀναγνωρίζουν ὅτι ὁ δυτικὸς τύπος παραδίδει γραφὲς πού ἀποδίδουν τὸ ἀρχικὸ κείμενο. Τὸ κείμενο τῶν γραφῶν ἢ τῶν χωρίων αὐτῶν πού πάντοτε εἶναι συντομώτερο τῶν ἀναλόγων τοῦ οὐδέτερου κειμένου τὸ ὀνόμασαν *Western non interpolations* (δυτικὲς μὴ παρεμβολές). Τέτοια χωρία εἶναι π.χ. τὰ Ματθ. 27,49. Λουκ. 22, 19-20· 43-44. 23,34. 24,3· 6· 12· 36· 40· 51· 52. Βλέπε Westcott καὶ Hort, μν. ἔργ., σ. 176 κ.ἐξ.

17,26:

txt

D

ἐποίησεν τε ἐξ ἑνὸς πᾶν ἔθνος ἐποίησεν τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν
 ἀνθρώπων ἔθνος ἀνθρώπων

– τὴν γραφὴν τοῦ txt «ἐξ ἑνὸς» παραδίδουν οἱ:

P⁷⁴ 01 02 03 33 35* 81 181 218 322 323 460 629
 630 1175 1739 1875 1891 1896 2200 2718

– τὴν γραφὴ «ἐξ ἑνὸς αἵματος» παραδίδουν οἱ:

05 08 014 020 025 049 056 0142 1 3 5 6 18
 35c 38 42 43 51 57 61 69 76 82 88 90 93
 94 97 102 103 104 105 110 122 131 133 141 142 149 172
 175 177 180 189 201 203 204 205 206 209 216 221 223
 226 228 234 250 254 256 263 296 302 307 308 309 312
 319 321 325 326 317 328 330 337 363 365 367 378 383
 384 385 386 390 393 394 398 400 404 421 424 425 429
 431 432 436 437 440 441 444 450 451 452 453 454 455
 456 457 458 459 462 464 465 466 467 468 469 479 483
 489 491 469 498 506 517 522 547 582 592 601 602 603
 604 605 606 607 608 610 614 616 617 618 619 621 623
 625 626 628 632 633 634 635 636 637 638 639 641 642
 656 664 665 676 680 699 757 794 796 801 808 824 876
 901 910 911 912 913 914 915 917 919 920 921 922 927 928
 935 941 945 959 986 996 997 999 1022 1040 1058 1069 1070
 1072 1073 1075 1094 1099 1100 1102 1103 1104 1105 1106 1107 1127 1149
 1161 1162 1240 1241 1242 1243 1244 1245 1247 1248 1249 1250 1251 1270
 1277 1292 1297 1311 1315 1319s 1352 1354 1359 1360 1367 1390 1398 1400
 1404 1405 1424 1448 1482 1490 1501 1503 1505 1508 1509 1521 1524 1526
 1548 1563 1573 1594 1595 1597 1598 1599 1602 1610 1611 1617 1618 1619
 1622 1626 1628 1636 1637 1642 1643 1646 1649 1652 1656 1668 1673 1678
 1702 1704 1717 1718 1719 1720 1721 1722 1723 1724 1725 1726 1727 1729
 1731 1732 1733 1734 1735 1736 1737 1740 1741 1742 1743 1744 1746 1747
 1748 1749 1750 1751 1752 1753 1754 1757 1759 1761 1762 1763 1765 1767
 1768 1780 1782 1828 1829 1830 1831 1832 1837 1838 1839 1841 1842 1843
 1845 1817 1849 1850 1851 1852 1853 1854 1855 1856 1857 1859 1860 1861
 1862 1863 1864 1865 1867 1868 1869 1870 1872 1873 1874 1876 1877 1880
 1883 1884 1885 1886 1888 1889 1890 1892 1893 1894 1897 1903 2080 2085
 2086 2127 2131 2138 2143 2147 2180 2191 2194 2201 2218 2221 2242 2243

2255 2261 2279 2288 2289 2298 2344 2352 2356 2374 2378 2400 2401
 2404 2412 2423 2431 2466 2473 2483 2484 2488 2492 2494 2495 2501
 2502 2508 2511 2516 2523 2541 2544 2554 2558 2576 2587 2619 2625
 2652 2653 2674 2675 2691 2696 2704 2705 2716 2723 2737 2746 2772
 2774 2778 2799 2805 2815 2816 2818.

– την γραφή «ἐξ οὐδενός» παραδίδει ὁ 1985,
 – την γραφή «ἐξ ἑνός στόματος» παραδίδει ὁ 044,
 – οἱ πάπυροι 8 29 33 38 41 45 48 50 53 56 57 57 91 καθὼς καὶ ἄλλα
 75 χειρόγραφα (μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ 04) λόγω φθορᾶς παρου-
 σιάζουν κενὸ στὸ σημεῖο τῆς παραλλαγῆς.

Ἡ ἐκτενέστερη γραφή (αὐτὴ δηλαδή μετὰ τὴν προσθήκη τῆς λέ-
 ξεως «αἵματος») ἔχει ὑπὲρ ἑαυτῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ὑποστηρίξει τῶν
 περισσοτέρων χειρογράφων, καὶ τὰ ἀκόλουθα· α) εἶναι πολὺ πιθανὸ
 ἢ παράλειψις τῆς λέξεως νὰ ὀφείλεται σὲ ἀβλεψία κατὰ τὴν ἀντιγρα-
 φή. Νὰ ἔχουμε δηλαδή τὸ φαινόμενο τοῦ «ὁμοιοτέλετου» μεταξὺ τῶν
 λέξεων «ἑνός» ποὺ προηγεῖται καὶ «αἵματος», ποὺ ἀκολουθεῖ καὶ β)
 Ὁ Παῦλος ὁμιλώντας γιὰ τὴν καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου «ἐξ ἑνός»
 (ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ) στοὺς Ἀθηναίους (δηλαδή σὲ ἄτομα μὴ οἰκεία τῆς
 διδασκαλίας τῆς Π.Δ.) δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ προσθέσει, μετὰ τὸ «ἐξ ἑ-
 νός» κάτι συγκεκριμένον καὶ κατανοητόν;

Παρὰ ταῦτα ὅμως θὰ προτιμήσωμεν τὴν συντομωτέρα γραφή γιὰ
 δύο κυρίως λόγους· α) ἡ λέξις «αἵματος» δὲν ταιριάζει ἀπόλυτα μετὰ τὰ
 συμφραζόμενα. Ὁ Παῦλος θὰ μπορούσε νὰ χρησιμοποίησεν κάλλιστα
 τὴν φράσιν «ἐξ ἑνός ἀνθρώπου», ὅπως ἄλλωστε κάνει στὴν πρὸς Ρω-
 μαίους 5:12 («Διὰ τοῦτο ὡσπερ δι' ἑνός ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν
 κόσμον εἰσῆλθεν») καὶ ὅπου ἐννοεῖ πάλι τὸν Ἀδὰμ. καὶ β) οἱ πάρα
 πολὺ ἰσχυρὲς μαρτυρίαι ποὺ ὑποστηρίζουν τὴν σύντομον γραφήν.

17,28:

txt

D

ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμε-
 θα καὶ ἐσμέν, ὡς καὶ τινες τῶν
 καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασι·

ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμε-
 θα καὶ ἐσμέν τὸ καθ' ἡμέραν ὡσ-
 περ καὶ τῶν καθ' ὑμᾶς τινες εἰ-
 ρήκασι·

Ὁ D μετὰ τὸ «ἐσμέν» προσθέτει «τὸ καθ' ἡμέραν». Ὁ Rendel
 Harris θεώρησε ὅτι ἡ φράσις αὐτὴ ἀρχικῶς ἦταν ἕνας σχολιασμὸς
 ποὺ ὑπῆρχε στὸ περιθώριον καὶ ὁ ὁποῖος στὴν συνέχεια, ἀπὸ λάθος

στην ἀντιγραφή, πέρασε στοῦ κείμενο⁶⁰. Ἀντιθέτως, ὁ C.S.C. Williams ἐθεώρησε τὴν φράσιν ὡς προσθήκη τοῦ D, χαρακτηρίζοντάς τὴν μάλιστα ὡς ἀγαπημένη του φράσιν⁶¹. Ἡ ἄποψις, ὅτι ἡ φράσις ἀποτελεῖ μεταγενέστερη προσθήκη τοῦ D πιστεύομε πὼς εἶναι καὶ ἡ σωστή.

Τέλος γὰρ τὴν παράλειψι ἀπὸ τὸν D, τῆς γραφῆς «ποιητῶν» οἱ Lake καὶ Cadbury σημειώνουν, ὅτι ὁ ἐκδότης τοῦ δυτικοῦ κειμένου θὰ εἶχε κάποιους ἠθικοὺς ἐνδοιασμοὺς στὴν γραφὴ «ποιητῶν» γι' αὐτὸ καὶ τὴν παρέλειψε⁶².

17,34

txt

D

...ἐν οἷς καὶ Διονύσιος ὁ Ἄρεο-
παγίτης καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμα-
ρις καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς.

...ἐν οἷς καὶ Διονύσιος τις Ἄρεο-
παγίτης εὐσχήμων καὶ ἕτεροι σὺν
αὐτοῖς.

Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς γίνεται φανερό, ὅτι στὴν πρόταση ποὺ παραδίδει ὁ D ὑπάρχει κενό. Κενό, τὸ ὁποῖο πιστοποιεῖ ἡ φράσις «καὶ ἕτεροι σὺν αὐτοῖς»⁶³. Δηλαδή θὰ ἔπρεπε μαζὶ μὲ τὸν Διονύσιο νὰ ἀναφέρῃ καὶ κάποιον ἢ κάποια ἄλλη, ὥστε ἡ δοτικὴ πληθυντικὴ «αὐτοῖς» νὰ εἶναι σωστή. Ἄρα λοιπὸν μετὰ ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Διονυσίου ὑπῆρχε καὶ κάποιον ἄλλο ὄνομα.

Τὸ γεγονός ποὺ μᾶς βοηθᾷ νὰ προσδιορίσωμεν, κατὰ τὸ δυνατόν, τί ἀκολουθοῦσε μετὰ τὸν Διονύσιο εἶναι ἡ λέξις «εὐσχήμων», ποὺ προσθέτει στοῦ κείμενου καὶ πάλι ὁ D. Καὶ τοῦτο διότι, τὸ ἐπίθετο εὐσχήμων δὲν μπορεῖ νὰ τὸ εἶχε ἀποδώσῃ ὁ πρῶτος συντάκτης τοῦ κώδικος στὸν Διονύσιον. Ἄφενὸς τὸ «Ἄρεοπαγίτης» ἦταν ἀρκετὸν γιὰ νὰ μᾶς δείξῃ τὴν ιδιαίτερη θέσιν τοῦ Διονυσίου μέσα στὴν Ἀθηναϊκὴ κοινωνία ἀφετέρου ὁ Λουκάς, ἀλλὰ καὶ ὁ D. χρησιμοποιοῦν τὸ «εὐσχήμων» μόνο ὅταν ἀναφέρονται σὲ γυναῖκες (Πραξ. 13:50,17:12)⁶⁴.

60. Βλέπε ἐν Bulletin of the Bezan Club, vii (1930), σ. 9.

61. C. S. C. Williams, *Alterations to the Text of the Synoptic Gospels and Acts*, σ. 69 n. 1.

62. Πρβλ. B. Metzger, *A Textual Commentary*, σ. 458.

63. Πρβλ. S. C. S. Williams, *The Acts of the Apostles*, BNTC, London - New York 1957, σ. 207.

64. Πρβλ. W. M. Ramsay, *The Church in the Roman Empire*, London 1893, σ.

161. Βλέπε καὶ B. Metzger, *A Textual Commentary*, σ. 459.

Τὰ προαναφερθέντα στοιχεία μᾶς ὀδηγοῦν ἀβιάστως στὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ἀρχικὸν κείμενον εἶναι αὐτὸ ποὺ παραδίδει τὸ txt, ἐνῶ τὸ κείμενον τοῦ D ἔχει ὑποστεί ἀλλοιώσεις.

Ποιοὶ ὅμως ἦταν οἱ λόγοι ποὺ ἠνάγκασαν τὸν γραφέα τοῦ D νὰ παραλείψῃ τὴν φράσιν ποὺ ἀναφέρεται στὴν Δάμαριν; Ὁ A.C. Clark ὑπέθεσε, ὅτι ἡ παράλειψις ὀφείλεται σὲ τυχαία ἀβλεψία⁶⁵. Ὅμως, ἀπὸ τὴν ὄλην πρότασι ἀπουσιάζουν τὰ παλαιογραφικὰ ἐκεῖνα στοιχεία ποὺ θὰ μᾶς ἔκαναν νὰ ἀποδεχθῶμεν αὐτὴν τὴν θέσι (δὲν ὑπάρχει δηλ. οὔτε περιπτώσις ὁμοιοτελεύτητου ἢ ἀπλογραφίας). Ἔτσι πιστεύομε πῶς, στὴν φράσιν αὐτή, ἡ παράλειψις εἶναι ἐσκεμμένη καὶ ἀποτελεῖ ἄλλην μίαν ἐνδειξιν τῆς ἀντιφεμινιστικῆς τάσεως, ποὺ συχνὰ παρουσιάζει ὁ D (πρβλ. 17:12)⁶⁶.

Ὁ ἀνωτέρω στίχος, ὅπως μᾶς παραδίδεται ἀπὸ τὸν D, μᾶς δίνει τὴν ἀφορμὴ νὰ ἀναφερθῶμεν σὲ ἓνα πολὺ σημαντικὸ θέμα ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν παράδοσι τοῦ λεγομένου δυτικοῦ τύπου κειμένου.

Συγκεκριμένως, ὁ στίχος 17:34, ἀποτελεῖ μία ἀδιάσειστη ἀπόδειξις, ὅτι τὸ δυτικὸ κείμενο πέρασε ἀπὸ διάφορα στάδια διαμορφώσεως μέχρι νὰ φτάσῃ στὴν μορφή ποὺ ἔχει στὸν κώδικα D- Cantabrigiensis. Γιὰ παράδειγμα ὁ συγκεκριμένος στίχος ἔχει περάσει ἀπὸ κάποια στάδια ἐπεξεργασίας ποὺ ἔγιναν ἀπὸ διαφορετικὰ πρόσωπα. Δὲν ἐξηγεῖται ἀλλιῶς ἡ ἀρχικὴ προσθήκη τοῦ ἐπιθέτου «εὐσχήμων», ποὺ σημαίνει ἀποδοχὴ τῆς φράσεως «καὶ γυνὴ ὀνόματι Δάμαρις» καὶ ἡ μεταγενεστέρᾳ παράλειψις τῆς τελευταίας φράσεως ἀπὸ κάποιον γραφέα πρὸ «ὀρθόδοξο» καὶ μὲ ἀντιουδαϊκῆς καὶ ἀντιφεμινιστικῆς τάσεις⁶⁷.

IV. ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΔΕΚΑΤΟΥ ΕΒΔΟΜΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΣΤΑ ΕΡΓΑ ΤΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΩΝ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ.

Τὰ ἔργα τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας (ιδίως αὐτῶν τῶν τεσσάρων πρώτων αἰώνων), μὲ τὶς συχνῆς παραθέσεις καινοδιαθηκικῶν χωρῶν, ἀποτελοῦν βασικὴ πηγὴ γιὰ τὴν ἱστορία καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ

65. Πρβλ. A. C. Clark, *The Acts of the Apostles*, σ. 367.

66. Πρβλ. W. M. Ramsay, *The Church in the Roman Empire*, σ. 161. J. H. Ropes, *The Text of the Acts*, σ. ccxxxiv καὶ P. H. Menoud, «The Western Text and the Theology of Acts», ἐν *Bulletin of the Studiorum Novi Testamenti Societas*, II (1951), σ. 30 κ.ἐξ.

67. Πρβλ. τὰ σχετικὰ ἔργα τῶν E. Haenchen, καὶ B. Aland.

κειμένου τῆς Κ.Δ., ἐνῶ συμβάλλουν οὐσιαστικῶς στήν «*διακρίβωσιν τῆς μορφῆς τοῦ κειμένου στίς διάφορες περιοχές καί ἐποχές*»⁶⁸. Ἔτσι, πιστεύουμε ὅτι καί στήν ἔρευνα τοῦ ἰδιαίτερου προβλήματος πού παρουσιάζει ἡ παραδοσις τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων, πολλὰ ἔχει νά προσφέρει ἡ μελέτη τῶν χωρίων πού παραθέτουν οἱ Πατέρες στά ἔργα τους ἀπό τὸ ἀνωτέρω ἔργο τοῦ Λουκά.

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν ὅλα τὰ ἀνωτέρω, καθὼς καί τις ἰδιαιτερότητες πού παρουσιάζει ἡ χρῆσις τῶν πατερικῶν ἔργων στήν κριτική τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ.⁶⁹, ἀναζητήσαμε τὰ χωρία, τοῦ δεκάτου ἐβδόμου κεφαλαίου τῶν Πράξεων, τὰ ὁποῖα παραθέτουν σὲ ἔργα τους οἱ Πατέρες. Ἀπώτερος σκοπὸς αὐτῆς τῆς σύντομης ἔρευνας εἶναι ὁ προσδιορισμὸς τοῦ τύπου τοῦ κειμένου, τὸν ὁποῖον προετίμων οἱ Πατέρες.

Τὶς ἐλάχιστες πατερικὲς παραθέσεις, πού τελικῶς ἐντοπίσαμε ἀπὸ τὸ συγκεκριμένο κεφάλαιο⁷⁰, τὶς χωρίσαμε, ἀναλόγως τῆς σπουδαιότητάς τους, σὲ δύο ὁμάδες.

Τὴν πρώτη ὁμάδα ἀποτελοῦν οἱ σύντομες παραθέσεις μεμονωμένων φράσεων καὶ χωρίων ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ πρὸς μελέτη κεφαλαίου, οἱ ὁποῖες ὅμως καθόλου δὲν συμβάλλουν στήν πρόοδο τῆς μελέτης μας καθόσον ἡ ἐξαγωγή ὁποιουδήποτε συμπεράσματος, ἀπὸ αὐτὲς καὶ μόνο τὶς παραθέσεις, σχετικῶς μὲ τὸν τύπο τοῦ κειμένου πού ὑποστηρίζουν οἱ Πατέρες, θὰ ἦταν παρακεκινδυνευμένη. Καὶ τοῦτο διότι οἱ Πατέρες τὶς παραθέσεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους τὶς ἔκαναν ἀπὸ μνήμης, ἐνῶ συχνὰ τὶς παρήλασαν ἀναλόγως τῆς μορφῆς καὶ τῶν ἐρμηνευτικῶν ἀναγκῶν τοῦ κειμένου τους.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ φράσις «*ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν*» τοῦ στίχου 28, τὴν ὁποῖαν τὴν εὐρίσκομεν παρηλλαγμένη ὄχι ἀπὸ Πατέρα σὲ Πατέρα, ἀλλὰ ἀπὸ ἔργο σὲ ἔργο τοῦ ἰδίου Πατρός. Συγκεκριμένα ὑπάρχουν οἱ παραλλαγές:

— «*ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν*»⁷¹,

68. Ἰ. Δ. Καραβιδόπουλου, *Εἰσαγωγή στήν Καινὴ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 51.

69. Γιὰ τὴν χρῆσις τῶν πατερικῶν παραθέσεων στήν κριτική τοῦ κειμένου τῆς Κ.Δ. καθὼς καί τὶς δυσκολίες πού προκύπτουν βλέπε Κ. & Β. Aland, *Der Text des Neuen Testaments*, σ. 179-190.

70. Ἡ ἔλλειψις πολλῶν πατερικῶν παραθέσεων ἀπὸ τὸ δέκατο ἔβδομο κεφάλαιο ἐξηγεῖται κυρίως ἀπὸ τὸ διηγηματικὸ - ἱστορικὸ περιεχόμενο τοῦ συγκεκριμένου κεφαλαίου.

71. Ὡριγένους, «*Κατὰ Κέλσου*» Δ'. V-VII, *ΒΕΠ* 9, σ. 236. Μ. Ἀθανασίου, «*Περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου*» 42. *ΒΕΠ* 30, σ. 109. Τοῦ αὐτοῦ, «*Περὶ τῆς ἐν Νικαίας Συνόδου*» 20, 1. *ΒΕΠ* 31, σ. 161. Γρηγορίου Νύσσης, «*Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῶν Ψαλμῶν*», 55. *ΒΕΠ* 66, σ. 30.

- «ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν»⁷²,
- «ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν»⁷³,
- «ἐν Θεῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν»⁷⁴.

Μιὰ ἄλλη μεμονωμένη φράσι ἀπὸ τὸ δέκατο ἔβδομο κεφάλαιο τῶν Πράξεων, τὴν ὁποία παραθέτουν ὁ Μ. Ἀθανάσιος (δύο φορὲς) καὶ ὁ Δίδυμος Ἀλεξανδρείας (μία φορὰ) στὰ ἔργα τους, εἶναι ἡ φράσις τοῦ 28ου στίχου «τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν»⁷⁵.

Τέλος, μεμονωμένα χωρία ἀπὸ τὸ δέκατο ἔβδομο κεφάλαιο, τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὰ δὲν παρουσιάζουν κανένα ἐνδιαφέρον ἀπὸ πλευρᾶς κριτικῆς τοῦ κειμένου, παραδίδουν σὲ ἔργα τους καὶ οἱ: *Εὐσεβίος Καισαρείας*, *Πέτρος Ἀλεξανδρείας* καὶ *Ἀστερίος ὁ Σοφιστής*. Αὐτὰ εἶναι:

- 17: 6 «οἱ τὴν οἰκουμένην ἀναστατώσαντες οὗτοι καὶ ἐνθάδε πά-
ρεισιν»⁷⁶.
- 17: 9-10 «Λαβόντες τὸ ἱκανὸν παρὰ τοῦ Ἰάσονος καὶ τῶν λοιπῶν ἀ-
πέλυσαν αὐτούς, οἱ δὲ ἀδελφοὶ εὐθέως διὰ νυκτὸς ἐξέπεμ-
ψαν τὸν τε Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν εἰς Βέροϊαν»⁷⁷.
- 17:16 «Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἐκδεχομένου τοῦ Παύλου... παρωξύνε-
το τὸ πνεῦμα αὐτοῦ θεωροῦντι κατείδωλον οὔσαν τὴν πό-
λιν»⁷⁸.

Τὴν δεύτερη καὶ σημαντικότερη, γιὰ τὴν μελέτη μας, ομάδα ἀπο-
τελοῦν οἱ ἐκτενέστερες παραθέσεις ποὺ κάνουν σὲ ἔργα τους οἱ:

72. Εὐσεβίου, «Εὐαγγελικὴ προπαρασκευή», Γ', 10.5, *ΒΕΠ* 25, σ. 92. Μ. Ἀ-
θανασίου, «Κατὰ Ἀρειανῶν, Λόγος Γ'», 1, *ΒΕΠ* 37, σ. 61. Διδύμου Ἀλεξαν-
δρέως, «Κείμενα», κεφ. Ζ', [561] *ΒΕΠ* 43, σ. 250. Γρηγορίου Θεολόγου,
«Θεολογικὸς τέταρτος» Α', 212 *ΒΕΠ* 59, σ. 264.

73. Ὁριγένους, «Ἀποσπάσματα ἐκ τῶν σειρῶν τῶν προφητῶν. Εἰς τοὺς Θρή-
νους τοῦ Ἰερεμίου», CXXVI Θρ. Ἱερ. 4,20 *ΒΕΠ* 11, σ. 222. Μ. Ἀθανασίου, «Εἰς τὸ
πάντα μοι παρεδόθη», 5. *ΒΕΠ* 33, σ. 246.

74. Διδύμου Ἀλεξανδρέως, «Ἀντιρρητικὸς κατὰ Εὐνομίου», 241 *ΒΕΠ* 44,
σ. 252.

75. Μ. Ἀθανασίου, «Περὶ τῶν ἐν Ἀρμίνῳ καὶ Σελευκείᾳ Συνόδων 39.3»,
ΒΕΠ 31, σ. 325. Τοῦ αὐτοῦ, «Κατὰ αἰρέσεων διαφορῶν λόγοι, XIV», *ΒΕΠ* 37, σ.
61. Διδύμου Ἀλεξανδρέως, «Κείμενα, κεφ. ΙΗ'», [881], *ΒΕΠ* 44 σ. 108.

76. Εὐσεβίου, «Ἐρμηνεία εἰς τοὺς Ψαλμοὺς», *ΒΕΠ* 21, σ. 198.

77. Πέτρου Ἀλεξανδρείας, «Ἐπιστολὴ Κανονικὴ, Κανὼν ΙΓ'», *ΒΕΠ* 18,
σ. 246.

78. Ἀστερίου Σοφιστοῦ, «Ἐκ τῶν ὑπομνημάτων εἰς τοὺς Ψαλμοὺς XXV,
εἰς τὸν ΙΓ' ψαλμόν, 183», *ΒΕΠ* 38, σ. 49.

Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς Ὠριγένης, Μ. Ἀθανάσιος καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ οἱ ὅποιοις μποροῦν νὰ ἀποτελέσουν οὐσιαστικῆς σημασίας πηγή γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων.

Ἀρχικῶς στὸ ἔργο «Στρωματεῖς» τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας ὑπάρχει ἡ παράθεσις τοῦ ἀκολούθου ἀποσπάσματος ἀπὸ τὸ δέκατο ἔβδομο τῶν Πράξεων:

17:22 ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ. 23 περιερχόμενος γὰρ καὶ ἀναθεωρῶν τὰ σεβάσματα ὑμῶν εὗρον καὶ βωμόν· ἐν ᾧ ἐπεγέγραπτο ἀγνώστῳ Θεῷ, ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλω ὑμῖν· 24 ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς κύριος ὑπάρχων οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ 25 οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων θεραπεύεται προσδεόμενος τινος, αὐτὸς διδοὺς πᾶσιν πνοὴν καὶ ζωὴν καὶ τὰ πάντα⁷⁹.

17:23 διερχόμενος txt] περιερχόμενος CI I ἀναθεωρῶν txt CI] διστορῶν D I ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε τοῦτον S^c A^c E Ψ M CI : ὁ οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε τοῦτο txt P⁷⁴, S* A* B D I⁸⁰

17:24 κύριος ὑπάρχων txt] ὑπάρχων κύριος CI I

17:25 τινος, αὐτὸς διδοὺς txt CI] ὅτι αὐτὸς ὁ δοὺς D I πᾶσιν ζωὴν καὶ πνοὴν txt] πᾶσιν πνοὴν καὶ ζωὴν CI I.

Ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω σύγκρισιν τοῦ κειμένου τοῦ Κλήμεντος μὲ τὸ «ἀλεξανδρινὸ» κείμενο (txt) καὶ τὸ «δυτικὸ» κείμενο (D), καταλήγουμε στὰ ἀκόλουθα δύο συμπεράσματα. Πρῶτον, οἱ διαφορὲς ποὺ παρουσιάζει τὸ κείμενο τοῦ Κλήμεντος, ἐν σχέσει μὲ τὸ «δυτικὸ» κείμενο, εἶναι σημαντικώτερες ἀπὸ τὶς διαφορὲς ποὺ παρουσιάζει ἀπὸ τὸ «ἀλεξανδρινὸ» κείμενο· καὶ δεύτερον, ὅπου ὑπάρχει διαφοροποίηση μεταξὺ «ἀλεξανδρινοῦ» καὶ «δυτικοῦ» κειμένου τὸ κείμενο τοῦ Κλήμεντος ὑποστηρίζει πάντοτε τὸ «ἀλεξανδρινὸ» κείμενο.

Σημαντικώτατη γιὰ τὴν ἔρευνα τῆς παραδόσεως τοῦ κειμένου τοῦ δεκάτου ἔβδομου κεφαλαίου τῶν Πράξεων μπορεῖ νὰ ἀποδειχθῇ ἡ παράθεσις ἀπὸ τὸν Ὠριγένη τῆς φράσεως μὲ τὴν ὁποία κλείνει ὁ 28ος στίχος. Συγκεκριμένα στὸ ἔργο του «Εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην» τόμ. Ι', VII (BEΠ 12, σ. 72), ἀναφέρει τὴν φράσιν «ὡς καὶ τινες τῶν καθ'

79. Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως, «Στρωματεῖς Ε', κεφ. XII», BEΠ 8, σ. 144-7.

80. Μὲ τὸ txt δηλώνουμε τὸ κείμενο ποὺ ὑπάρχει στὴν κριτικὴ ἔκδοσι Nestle-Aland.

ἡμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν». Ἡ σπουδαιότητα τῆς παραθέσεως τοῦ ἀνωτέρω χωρίου ἐγκείται στὸ γεγονός, ὅτι υποστηρίζει πλήρως τὸ «ἀλεξανδρινὸ» κείμενο ἔναντι τοῦ «δυτικῆ» κειμένου, τὸ ὁποῖο στὸ ἴδιο σημεῖο παραδίδει τὴν γραφὴ «τὸ καθ' ἡμέραν ὡσερ καὶ τῶν καθ' ὑμᾶς τινες εἰρήκασιν, τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν».

Στὰ ἔργα του ὁ Μεγ. Ἀθανάσιος παραθέτει, ἀπὸ τὸ δέκατο ἔβδομο κεφάλαιο τῶν Πράξεων, τὰ χωρία:

17:29 «...Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ, ὀφείλομεν νομίζειν χρυσῶ ἢ ἀργυρῶ [ἢ λίθω χαράγματος] χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον⁸¹.

30 τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός, τὰ νῦν παραγγέλει τοῖς ἀνθρώποις πάντα πανταχοῦ μετανοεῖν, 31 καθότι ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ἣ μέλλει κρίνειν [ὁ Θεός] τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνη, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὤρισεν [ὁ Θεός], πίστιν παρασχὼν πᾶσιν ἀναστήσας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν»⁸².

Γιὰ τὴν ἐξαγωγή κάποιων συμπερασμάτων σχετικῶς μὲ τὸ κείμενο ποὺ προτιμοῦσε ὁ Μ. Ἀθανάσιος, θεωροῦμε πῶς εἶναι χρήσιμος ἡ ἐξέτασις καὶ ἡ ἀντιπαραβολὴ τῶν παραλλαγῶν ποὺ παραδίδουν στὰ ἀντίστοιχα χωρία τὸ «ἀλεξανδρινὸ» καὶ τὸ «δυτικὸ» κείμενο, ἐν σχέσει μὲ τὸ κείμενο τοῦ Μ. Ἀθανασίου. Ἔτσι ἔχομε:

17:30 τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός txt] τῆς ἀγνοίας ταύτης παριδὼν ὁ Θεός D^(c) vg] τῆς ἀγνοίας ὑπεριδὼν ὁ Θεός Ath I.

17:31 ἡμέραν ἐν ἣ μέλλει κρίνειν txt] ἡμέρα κρίνειν D (□ ἐν ἣ μέλλει)] ἡμέρα ἐν ἣ μέλλει κρίνειν Ath I.

ἐν ἀνδρὶ txt] ἀνδρὶ Ἰησοῦ D] ἐν ἀνδρὶ Ath I.

παρασχὼν txt] παρασχεῖν D] παρασχὼν Ath I.

Χωρὶς καμμίαν ἀμφιβολία τὸ ἐξαγόμενο, ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω σύγκρισιν, συμπέρασμα εἶναι ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Μεγ. Ἀθανασίου, δια-

81. «Διάλογος Π' περὶ Ἀγίας Τριάδος, 19» BEΠ 36, σ. 104. Ἡ ἐντὸς τῆς ἀγγύλης παραλλαγὴ βρῖσκεται στὸ ἔργο τοῦ ἰδίου, «Κατὰ αἰρέσεων διαφόρων λόγοι, 15» BEΠ 37, σ. 24.

82. Τὸ κείμενο τῶν στίχων 30 καὶ 31 βρῖσκεται στὰ ἔργα: «Περὶ Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας, 7.3» BEΠ 31, σ. 206 καὶ «Λόγος εἰς τὸ Πάθος» 3. BEΠ 36, σ. 278. Σημειωτέον, ὅτι στὸ κείμενο τοῦ δευτέρου ἔργου ὁ μέγας Πατέρας προσέθεσε, μᾶλλον ὡς ἐπεξήγησι, τὴν λέξιν «Θεός» (τὴν παραθέτομε σὲ ἀγγύλης), ποὺ εἶναι καὶ τὸ ὑποκείμενο τῶν ρημάτων «κρίνειν» καὶ «ὤρισεν».

φωνὸν μὲ τις παραλλαγὲς ποὺ παραδίδει τὸ «δυτικὸ» κείμενο, ὑποστηρίζει σαφῶς τὸν «ἀλεξανδρινὸ» τύπο κειμένου.

Τέλος, ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, μέσα ἀπὸ τις ἐρμηνευτικὲς τοῦ ὁμιλίες, μᾶς παραδίδει ὁλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ δεκάτου ἑβδομοῦ κεφαλαίου⁸³, ὅπως ἄλλωστε καὶ ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῶν Πράξεων.

Ἀπὸ τὴν σύγκρισιν τοῦ κειμένου τοῦ Χρυσοστόμου μὲ τὰ χειρόγραφα τῶν διαφόρων τύπων κειμένου, ποὺ παραδίδουν τὸ δέκατο ἑβδομο κεφάλαιο⁸⁴, προκύπτει ὅτι σὲ ὀγδόντα ἕξι θέσεις, στὶς ὁποῖες παρατηροῦνται παραλλαγές, διαπιστώνομε ὅτι τὸ κείμενο τοῦ Χρυσοστόμου συμφωνεῖ μὲ: τὸ «βυζαντινὸ» κείμενο στὶς 73, τὸ «ἀλεξανδρινὸ» κείμενο στὶς 54 καὶ μὲ τὸ «δυτικὸ» κείμενο στὶς 17.

Ἀξίζει ἀκόμη, σχετικῶς μὲ τὸ κείμενο τοῦ Χρυσοστόμου, νὰ προσθέσουμε ὅτι σὲ 18 μοναδικὲς γραφές, ποὺ παραδίδουν τὸ «ἀλεξανδρινὸ» κείμενο καὶ τὸ «βυζαντινὸ» κείμενο, στὸ δέκατο ἑβδομο κεφάλαιο, ὁ Χρυσόστομος ὑποστηρίζει δύο φορὲς μόνο τὸ «ἀλεξανδρινὸ» κείμενο (12%) καὶ τις ὑπόλοιπες δέκα ἕξι τὸ «βυζαντινὸ» (88%). Τέλος, σὲ καμμία παραλλαγή δὲν εὐρίσκομε τὸ κείμενο τοῦ Χρυσοστόμου νὰ συμφωνῇ μόνο μὲ τὸ «δυτικὸ» κείμενο, ἐρχόμενο σὲ σύγχρονον ἀντιπαράθεσιν τόσο μὲ τὸ «βυζαντινὸ», ὅσο καὶ μὲ τὸ «ἀλεξανδρινὸ» κείμενο.

Κατόπιν τούτων εἶναι φανερό, ὅτι ναὶ μὲν τὸ κείμενο τοῦ Χρυσοστόμου ἀνήκει στὸ «βυζαντινὸ» τύπο κειμένου⁸⁵, μεταξὺ ὅμως τοῦ «ἀλεξανδρινοῦ» καὶ τοῦ «δυτικοῦ» κειμένου σαφῶς ὑποστηρίζει τὸ πρῶτο.

Κλείνοντας τὴν παροῦσα ἐνόητα καὶ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν πατερικῶν παραθέσεων ἀπὸ τὸ δέκατο ἑβδομο κεφάλαιο τῶν Πράξεων, ποὺ ἔχουμε στὴν διαθέσιν μας, καταλήγομε στὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ κείμενο τῶν Πατέρων, (ἂν καὶ ἐφόσον τὸ κείμενο ποὺ μᾶς ἔχει παραδοθεῖ μέσῳ τῶν διαφόρων ἐκδόσεων τῶν πατερικῶν ἔργων εἶναι τὸ αὐθεν-

83. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, «Ὁμιλία εἰς τὰς Πράξεις», *P.G.* 60.

84. Βλέπε τὴν πλήρη σύγκριση τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ κειμένου τῶν Πράξεων, σελ. 921-925

85. Βεβαίως ἢ διαφωνία ποὺ προκύπτει στὸ συγκεκριμένο κεφάλαιο μεταξὺ τοῦ κειμένου τοῦ Χρυσοστόμου καὶ τοῦ «βυζαντινοῦ» κειμένου καὶ ἡ ὁποία εἶναι τῆς τάξεως τοῦ 13%, θὰ μπορούσε νὰ μᾶς βάλει σὲ κάποιες σκέψεις. Σαφῶς ὅμως θὰ πρέπη νὰ τονίσωμε ὅτι γιὰ τὴν ἐξαγωγή ἀσφαλῶν συμπερασμάτων σχετικῶς μὲ τὸ κείμενο τοῦ Χρυσοστόμου θὰ πρέπη νὰ μελετηθῇ ὁλόκληρο τὸ κείμενο τῶν Πράξεων, ἔχοντας βεβαίως πάντοτε κατὰ νοῦν τὸ πρόβλημα σχετικῶς μὲ τὴν παράδοση τοῦ κειμένου τῶν Πατέρων καὶ ὄχι μόνο ἓνα μεμονωμένο κεφάλαιο.

τικὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο ἐχρησιμοποιοῦν οἱ Πατέρες), ἀναμφιβόλως ὑποστηρίζει τὸ κείμενο τῶν Πράξεων ποὺ παραδίδει ὁ «ἄλεξανδρινὸς» τύπος, χωρὶς βεβαίως αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι ἦσαν ἀπολύτως σύμφωνοι καὶ μὲ αὐτόν.

V. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ἐκ τῆς ἐρευνας τοῦ κειμένου τοῦ δεκάτου ἐβδόμου κεφαλαίου τῶν Πράξεων, ἢ ὅποια περιελάμβανε τὴν πλήρη σύγκριση τῆς χειρογράφου παραδόσεως, τὴν κριτικὴ τῶν σημαντικωτέρων παραλλαγῶν καθὼς καὶ τὴν μελέτη τῶν πατερικῶν παραθέσεων, προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα:

α) Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν πλήρη σύγκριση τῆς χειρογράφου παραδόσεως τοῦ κειμένου (πάντοτε ἀναφερόμεθα στὸ κείμενο τοῦ 17ου κεφαλαίου τῶν Πράξεων) τὶς σημαντικώτερες παραλλαγές, ποὺ παρουσιάζει ὁ κώδικας D-Cantabrigiensis, καὶ οἱ ὅποιες διαφοροποιοῦν τὸ κείμενό του ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο «ἄλεξανδρινὸ» κείμενο (πρβλ. στ. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 25, 28, 30, 31, 34), δὲν τὶς ὑποστηρίζει κανένας ἀπὸ τοὺς μεγάλους καὶ σημαντικοὺς ἑλληνικοὺς μεγαλογραμμάτους κώδικες.

β) Γνωρίζοντας τὴν σπουδαιότητα ποὺ ἔχει γιὰ τὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου ἡ ἀρχὴ «lectio brevior = lectio potior» (ἢ συντομώτερη γραφὴ εἶναι ἡ ἀρχικὴ γραφή), παρατηροῦμε ὅτι στὸ 17ο κεφάλαιο τὸ «ἄλεξανδρινὸ» κείμενο τῶν Πράξεων εἶναι αὐτὸ ποὺ παραδίδει, συγκρινόμενο πάντοτε μὲ τὸ κείμενο τοῦ κώδικος D, τὶς συντομώτερες γραφές, ὅπως στοὺς στίχους 2, 12, 13, 15, 19, 28. Μοναδικὴ ἐξάιρεση ἀποτελεῖ ὁ 18ος στίχος, ὅπου ὁ κώδικας D παραδίδει τὴ συντομώτερη γραφή.

γ) Ἐξίσου σημαντικὴ μὲ τὴν ἀνωτέρω εἶναι, γιὰ τὴν κριτικὴ τοῦ κειμένου καὶ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, ἡ ἀρχὴ «lectio difficillior = lectio potior» (ἢ δυσκολώτερη γραφὴ εἶναι ἡ ἀρχικὴ γραφή). Καὶ πάλι τὰ ἀποτελέσματα εἶναι σαφῶς μὲ τὸ μέρος τοῦ «ἄλεξανδρινοῦ» κειμένου, τὸ ὁποῖο καὶ προσφέρει τὶς δυσκολώτερες γραφές (πρβλ. στ. 1, 2, 5, 12, 14), σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν κώδικα D τὸν ὁποῖο χαρακτηρίζει ἡ συνεχὴς προσπάθεια γραμματικῆς καὶ νοηματικῆς ἐξομαλύνσεως τοῦ κειμένου.

δ) Σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν θὰ πρέπη νὰ ληφθοῦν τὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν πατερικῶν παραθέσεων καὶ τὰ ὅποια ἀποδεικνύουν τὴν προτίμησι τῶν Πατέρων στὸ «ἄλεξανδρινὸ» κείμενο.

ε) Ἀπὸ τὸν δέκατο τέταρτο στίχο τοῦ 17ου κεφαλαίου, ὅπου τὸ

«ἀλεξανδρινὸ» καὶ τὸ «δυτικὸ» κείμενο παραδίδουν μὲ ἓναν τελείως διαφορετικὸ τρόπο τὸ ἴδιο συγκεκριμένο ἱστορικὸ γεγονός, δηλαδὴ τὴν μετάβασιν τοῦ Παύλου ἀπὸ τὴν Βέροια στὴν Ἀθήνα, γίνεται φανερό, ὅτι τὰ δύο κείμενα δὲν μπορεῖ νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὸν ἴδιο συγγραφέα, ὅπως πολλοὶ ἐρευνητὲς ὑποστηρίζουν.

Τέλος, πιστεύομε πῶς, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐξωτερικῶν κριτηρίων, τὴν προτεραιότητα τοῦ «ἀλεξανδρινοῦ» κειμένου ἔναντι τοῦ κειμένου τοῦ κώδικος D, ἐπιβεβαιώνουν ἐμμέσως καὶ οἱ ἰδιαίτερες θεολογικὲς τάσεις ποὺ παρουσιάζει ὁ τελευταῖος. Συγκεκριμένως, τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον ποὺ ὑπάρχει στὸ κείμενο τοῦ D γιὰ τοὺς ἐθνικοὺς μὲ τὸν ταυτόχρονο ἀντιϊουδαϊσμὸ (πρβλ. στ. 4, 5, 12), καθὼς καὶ ἡ τάσις ὑποβαθμίσεως τῆς θέσεως τῶν γυναικῶν (πρβλ. στ. 12, 15), δὲν πιστεύομε πῶς θὰ ἦταν στοιχεῖα ποὺ θὰ ἐχαρακτήριζον τὸ ἀρχικὸ κείμενο τοῦ Λουκᾶ ἢ ἔστω κάποια ἀντιγραφή αὐτοῦ ποὺ θὰ ἔγινε τοὺς πρώτους χριστιανικοὺς αἰῶνες.

Ὁ συνδυασμὸς ὄλων τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων μᾶς ὀδηγεῖ στὴ χωρὶς ἐνδοιασμοὺς ἀποδοχὴ τῆς προτεραιότητος τοῦ «ἀλεξανδρινοῦ» κειμένου τῶν Πράξεων ἔναντι τοῦ κειμένου ποὺ παραδίδει ὁ κώδικας D. Θὰ πρέπη νὰ εἴμεθα ὅμως προσεκτικοί. Ἡ ἀνωτέρω διαπίστωσις δὲν θὰ πρέπη νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ στὴν υἰοθέτησιν ἀκρέων θέσεων, ὅπως π.χ. στὴν τελεία ἀπόρριψιν τοῦ κειμένου ποὺ παραδίδει ὁ ἀνωτέρω κώδικας. Καὶ τοῦτο διότι, μπορεῖ ὁ D νὰ εἶναι μεταγενέστερος χρονικῶς, κανεὶς ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλείσῃ τὴν πιθανότητα σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις νὰ παραδίδῃ τὴν αὐθεντικὴν γραφὴν (ὅπως ἴσως μπορεῖ νὰ συμβαίη στοὺς στ. 4 καὶ 18), τὴν στιγμὴ μάλιστα ποὺ δὲν ἔχουμε στὴν διάθεσίν μας τὸ ἀρχέτυπο κείμενο.

Καταλήγοντας πιστεύομε πῶς ναὶ μὲν ἡ προτεραιότητα τοῦ «ἀλεξανδρινοῦ» κειμένου τῶν Πράξεων, ἔναντι τοῦ ἀντιστοίχου «δυτικοῦ», εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ἀμφιβολία, ὅπως καὶ ἡ ἔρευνα τῆς παραδόσεως τοῦ 17ου κεφαλαίου ἀπέδειξε, ὀφείλομε ὅμως, πρὶν τὴν ἐξαγωγή συμπερασμάτων, γιὰ ὅποιονδήποτε παραλλαγὴν, αὐτὴ νὰ ἐξετάζεται μεμονωμένα νὰ μελετῶνται ὅλες οἱ γραφαὲς ποὺ παραδίδονται, νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐξωτερικὰ καὶ τὰ ἐσωτερικὰ κριτήρια καὶ ἔτσι νὰ ἐπιλέγεται ἡ καλλίτερη γραφὴ ἀσχέτως τοῦ κώδικος ποὺ τὴν παραδίδει.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Text der Apostelgeschichte ist in zwei stark voneinander abweichenden «Texttypen» überliefert. a) Der sogenannte «alexandrinische» Text, der vor allem durch die Majuskelhandschriften Vaticanus, Sinaiticus, Alexandrinus, Ephremi rescriptus und die Papyri 45 und 74 repräsentiert wird und b) der sogenannte «westliche» Text, der vom Kodex D den Papyri 38 und 48 den altlateinischen und von einem Teil der Syrischen Übersetzung vertreten wird.

Aber der «westliche» Text zeigt Eigenheiten, die sehr stark ausgeprägt sind. Er bietet, z.B. im Unterschied zum «alexandrinischen» Text, Paraphrasen, sprachliche oder stilistische Glättungen, verdeutlichende Ergänzungen, Korrekturen, inhaltliche Änderungen und besonders häufig Beseitigungen von tatsächlichen oder vermeintlichen sachlichen oder erzählerischen Unklarheiten.

In dieser Arbeit beschäftigen wir uns mit diesem besonderen Problem, des Textes der Apostelgeschichte (d.h. der Existenz zweier stark voneinander abweichenden Texten), jedoch nur am Beispiel des Textes des 17. Kapitels der Apostelgeschichte.

Die Forschung des Textes des 17. Kapitels enthält:

- 1) Kollation des handschriftlichen Überlieferungs des Textes.
- 2) Beurteilung der wichtigsten Variationen des Textes.
- 3) Untersuchung des Zitate in den Werken der Kirchenväter der ersten vier Jahrhunderte, aus den 17. Kapitel Diese.

Untersuchung liefert folgende Ergebnisse:

1. Die zwei Texte sind nicht von einem Verfasser (Lukas) geschrieben worden. Die Variation in Vers. 17,14, wo die zwei Texte in verschiedener Art und Weise die Reise Paulus von Beroia nach Athen überliefern, schliesst dieses aus.
2. Die Variationen, die der Kodex D im 17. Kapitel darstellt, (Ver. 1, 2, 4, 5, 6, 8, 12, 13, 14, 15, 17, 19, 25, 28, 30, 31, 34) finden zwischen den wichtigsten griechischen Majuskelhandschriften keine Nachfolge.
3. Betrachtet man die Variationen des 17. Kapitels, stellt man fest, dass der «alexandrinische» Text im Vergleich zum «westlichen» Text immer die kürzeren Lesarten

(z.B. V. 2, 12, 13, 15, 19, 28) und die schwierigsten Lesarten (z.B. V. 1, 2, 5, 12, 14) bietet.

4. Die Zitate der Kirchenväter haben uns gezeigt, dass diese den «alexandrinischen» Text vorziehen, jedoch ohne mit ihm (der «alexandrinische» Text) immer in Übereinstimmung zu stehen.

Die Kombination der genannten vier Bemerkungen führt uns, ohne Zweifel, dazu, die Priorität des «alexandrinischen» Text der Apostelgeschichte vor dem «westlichehen» Textes und besonders dem Text des Kodex D, zu akzeptieren.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ (κατ' ἐπιλογή).

- Aland B., «Entstehung, Charakter und Herkunft des sog. Westlichen Textes. Untersucht an der Aposteldeschte» ἐν *Ephemerides Theologicae Lovanienses* (LXII, 1), 1986.
- Aland K., *The Bible in Modern Scholarship*, J. P. Hyatt, Nashville 1965.
- Aland K., *Studien zur Überlieferung des Neuen Testaments und seines Textes*, Berlin 1967.
- Aland K., *Text und Textwert der Griechischen Handschriften des Neuen Testaments*. III Die Apostelgeschichte, Walter de Gruyter, Berlin - N. York, 1993.
- Aland K. & B., *Der Text des Neuen Testaments*, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart² 1989.
- Birdsall J. N., «New Testament Textual Criticism, 1881 to the Present» ἐν *Aufstieg und Niedergang der Römischer Welt*, v. 26, 1992.
- Black M., *An Aramaic Approach to the Gospels and Acts*, Oxford³ 1967.
- Blass F., *Acta Apostolorum sive Lucae ad Theophilum liber alter*: Editio philologica apparatu critico, commentario perpetuo, indice verborum illustrata, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1985.
- Boismard M. E. - Lamouille A., *Texte Occidental des Actes des Apôtres*. i) Introduction et Textes ii) Apparat Critique, Paris 1984.
- Bruce F. F., *The Acts of the Apostels*. The Greek Text with introduction and commentary, London 1951.
- Chase F. H., *The Old Syriac Element in the Text of Codex Bezae*, London 1893.
- Chase F. H., *The Credibility of Acts*, London 1902.
- Clark A. C., *The Primitive Text of Gospels and Acts*, Oxford 1914.
- Clark A. C., *The Acts of the Apostels*. A Critical Edition with Introduction and Notes on Selected Passages, Oxford² 1970.
- Dibelius M., «The Text of Acts: An Urgent Critical Task» ἐν *Journal of Religion*, v. xxi, 1941.
- Dibelius M., *Studies on the Acts of the Apostels*, New York 1956.

- Dobschütz von E., *Eberhard Nestles Einführung in das Griechische Testament*, Göttingen⁴ 1923.
- Dupont D.J., *Les problèmes du livre des Actes d'après les travaux récents*, Louvain 1950.
- Epp E. J., *The Theological Tendency of Codex Bezae Cantabrigiensis in Acts*, Cambridge 1966.
- Finegan J., *Encountering New Testament Manuscripts. A Working Introduction to Textual Criticism*, S.P.C.K. London 1977.
- Haenchen E., *Die Apostelgeschichte*, Göttingen⁵ 1965.
- Hanson P.C., «The Provenance of the Interpolator in the Western Text of Acts» ἐν *New Testament Studies*, xii 1965-66.
- Harris J. R., *Codex Bezae: A Study of the So-called Western Text of the New Testament*, Cambridge 1891.
- Harris J. R., *Four Lectures on the Western Text of the New Testament*, London 1894.
- Hatch W. H. P., *The «Western» Text of the Gospels*, Evanston 1937.
- Καράβιδόπουλου Ι. Δ., *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, Θεσσαλονίκη² 1991.
- Kenyon F. G., «The Western Text on the Gospels and Acts» ἐν *Proceeding of the British Academy*, v.xxiv, London 1939.
- Kilpatrick G.D., «An Eclectic Study of Acts» ἐν *Biblical and Patristic Studies in Memory of Robert Pierce*, Freiburg 1963.
- Menoud P. H., «The Western Text and the Theology of Acts» ἐν *Bulletin of the Studiorum Novi Testamenti Societas*, II, 1951.
- Metzger B. M., *Chapters in the History of the New Testament. Textual Criticism*, Leiden and Grand Rapids 1963.
- Metzger B. M., *The Text of the New Testament. Its Transmission, Corruption and Restoration*, Oxford Univ. Press, N. York-London 1964.
- Metzger B. M., *A Textual Commentary on the Greek New Testament*, United Bible Societies, London-N. York 1970.
- Ropes J. H., «The Acts of the Apostels» ἐν *The Beginnings of Christianity*, v. III, London 1926.
- Salmon G., *Some Thoughts on the Textual Criticism of the New Testament*, London 1897.
- Torrey C. C., «The Origin of the Western Text» ἐν *Documents of the Primitive Church*, New York 1941.
- Wensinck A. J., «The Semitisms of Codex Bezae and their Relation to the Non-Western Text of the Gospel of St. Luke» ἐν *Bulletin of the Bezan Club*, v. xii, 1939.

Wilcox M., *The Semitism of Acts*, Oxford 1965.

Wilson J. M., *The Acts of the Apostles*. Translated from the Codex Bezae, with Introduction on its Lucan Origin and Importance, London 1923.

Zahn T., «Die Ursage der Apostelgeschichte des Lukas» ἐν *Forschung zur Geschichtedes Neutestamentlichen Kanons und der altkirchlichen Literatur*, v.ix, Leipzig, 1916.